

3 Lexikální pravopis

3.1 Pravopis i/í, y/ý

Užití dvou variant pro označování jednoho fonému [i], jak již bylo uvedeno, je motivováno jednak vývojem systému samohlásek, jednak potřebami vyjádřit graficky některé lexikální a gramatické významy. Při rozlišování gramatických tvarů pomocí variantních grafémů *i/y* mají uživatelé spisovné češtiny k dispozici poměrně jednotná pravidla, která zůstala zachována i v nových *Pravidlech českého pravopisu* z roku 1993. Při psaní lexikálních základů pojmenovacích jednotek je nutná fixace příslušných tvarů v paměti.

Po tzv. tvrdých souhláskách *h, ch, k, r* píšeme *y/ý*, např. *hýbat, chytat, kynout, rýt*. Výjimku tvoří slova cizího původu (viz dále), citoslovce a slova citoslovečného původu, př. *hihhi, vari!, chichotat se, kikiriki* i *kykyryky*.

Po tzv. měkkých souhláskách *j, ž, š, č, ř, c* píšeme *i/í*, např. *jitro, živý, široký, čistý, říci, cítit*.

Po hláskách *d, t, n* se píše *y/ý*, označují-li tvrdé *d, t, n*, např. *dýka, týká se, nýbrž*. Jestliže označují souhlásku měkkou, píšeme *i/í*, např. *divoký, dívka, tiše, tíha, nikdo, nížina*.

V kořenech slov (a ve slovech od nich odvozených nebo s nimi příbuzných) píšeme po tzv. obojetných souhláskách *b, f, l, m, p, s, v, z* ve vyjmenovaných slovech *y/ý*, v jiných případech *i/í*. Připomínáme, že hláska *f* se nevyskytuje v domácích slovech s výjimkou slov zvukomalebných, např. *fičet*, citoslovcí, např. *frnk, fik*, slov *doufat, zoufat* a slov od nich odvozených. V přejatých slovech se po *f* píše *i/í* vedle *y/ý* – viz dále.

Vyjmenovaná slova

Výčet vyjmenovaných slov, která uvádíme, není úplný. Základní vyjmenovaná slova jsou zvýrazněna, v závorkách uvádíme nejfrekventovanější slova odvozená. Na závěr každého přehledu zařazujeme základní jména vlastní a místní.

by, bý

být (*bych, bys, by, bychom, byste, abych, abys, aby...*, *kdybych, kdybys, kdyby...*, *bytí, živobytí, bývat, bývalý, byt, bytná, bytový, bytelný, bytost, bydliť, bydliště, obydlí, bydlo*, tj. příbytek, živobytí, *dobýt, dobyvatel, dobytek, dobytče, dobytkařství, nabýt, nabývat, nábytek, obývat, obyvatel, obyvatelstvo, odbýt, odbyt, neodbytný, pozbýt, přebývat, přebytek, přibýt, přibývat, starobylý, ubýt, ubývat, úbytek, zabývat se, zbývat, zbytek, blahobyť*); **obyčej** (*obyčejný*); **bystrý** (*bystře, bystrost, bystřina*); **bylina** (*bylí, býložravec, černobýl, zlatobýl*); **kobyła** (*kobyłka, Kobylysy, Kobylnice*); **býk** (*býček, býčí, býkovec*); **babyka** (strom, druh javoru).

Místní a vlastní jména: *Bydžov, Bykáň, Bylany, Bystrc, Bystřice, Byšice, Byzhradec, Hrabyně, Kobylysy, Kobylnice, Přibyslav, Zbýšov, Zbyněk, Zbyšek, Zbyslav, liška Bystrouška*.

ALE: *bít* (tlouci), *dobít, zabít, zbít*; *bidlo* (tyč), *bizon* (zvíře).

UPOZORNĚNÍ

být, byl (byl doma) × **bít, bil** (bil, tloukl někoho; hodiny bily);

býti (býti na návštěvě) × **bití** (*Nemám rád bití zvířat.*);
pobýt, pobyl (*Pobyl u tety na návštěvě.*) × **pobít, pobil** (*Pobil dveře plechem.*);
bydlo (bydlet; *Pálí ho dobré bydlo.*) × **bidlo** (tyč; dlouhé bidlo);
nabýt, nabil (*Nabil velké jmění.*) × **nabít, nabil** (*Nabil pušku.*);
dobýt, dobyl (dobyhl hrad, město) × **dobít, dobil** (ve významu *usmrtit*);
přibýt, přibyl (*V potoce přibyl vody.*) × **přibít, přibil** (*Jirka přibil obraz.*);
zbýt, zbyl (zůstat; *Zbyl mi kousek chleba.*) × **zbít, zbil** (*Honza zbil Pavla.*);
odbýt, odbyl (*Odbyl ho několika větami.*) × **odbít, odbil** (*Hodiny odbily půlnoc.*);
ubýt, ubyl (*Ubylo nově narozených dětí.*) × **ubít, ubil** (ve významu *utlouci*).
bylí (bylina) × **bílý** (kůň) × **bílí** (holubi);
byt (obydlí) × **bit** (*je bit = tlučen; jednotka počítačové paměti*).

ly, lý

slyšet (*slyšitelný, slychat, nedoslýchavý*); **mlýn** (*mlynář, mlýnice*); **blýskat se** (*blýsknout se, zablýsknout se, blýskavice, blýskavý, blyštět se*); **polykat** (*zalykat se*); **vzlykat** (*vzlyknout, vzlyk, vzlykot*); **plynout** (*uplynout, rozplynout se, plynulý, rozplývat se, splývat, splynout, oplývat, vyplývat, plyn, plynný, plynárna, plynojem, plynoměr*); **plýtvat** (např. *potravinami*); **lýko** (*lýčí, lýčený – vyrobený z lýka, lýkovec, lýkožrout*); **lysý** (*lysina, lyska*); **lýtko** (*lýtková kost*); **lyže** (*lyžovat, lyžař, lyžařský závod*); **pelyněk** (*pelyňkový čaj*); **slynout** (př. *krásou*); **plyš** (*plyšový medvídek*); **plytký** (*plytké řeči*); **vlys** (*výtvarný prvek, vlysek, vlysový*).

Místní jména: *Lysá, Lysá hora, Lysolaje, Mlýniště, Volyně.*

ALE: *mlít, lis, lísat se, lišaj, lišej, ližina* (trámec), *vlis* (k lisovat), *líčený* (předstíraný, strojený; *nalíčený – namalovaný*).

UPOZORNĚNÍ

lyska (pták) × **líška** (lískový keř);
lýčený (vyrobený z lýka) × **líčený** (malovaný, nalíčený);
blýská se (při bouřce) × **blízká** (nedaleká);
lyže (*Na lyžích sjíždíme svah.*) × **líže** (*Alenka líže zmrzlinu.*);
mlýn (na potoce; *Mlýn vesele klape.*) × **mlít** (*Mlít obilí ve mlýně.*);
vlys (ozdobný pruh na stěně) × **liz** (sůl k lízání pro dobytek; lízání) × **lis** (nástroj k lisování);
lýčí (k lýko) × **líčí** (natírá);
slynou (*Slynul bojovností a odvahou.*) × **slinou** (jedovatá slina);
lysá (holá; lysá hora) × **lísá se** (*Kočka se lísá.*);
vyplývat (něco z něčeho, *z toho vyplývá*) × **vyplivat** (vyplivnout).

my, mý

my (zájmeno 1. os. č. mn.); **mýt** (*mycí, myčka, umýt, umývat, umyvadlo i umývadlo, umývárna i umývárna, pomýje, mýval, mýdlo, mydlit, mydlář, mydlina*); **myslit i myslet** (*mysl, myšlenka, pomyslit i pomyslet, pomýšlet, přemýšlet, vymyslit i vymyslet, vymýšlet, výmysl, úmysl, usmyslit si i usmyslet si, smýšlení, smýšlenka, smysl, smyslný, nesmyslný, průmysl, myslivec, myslivna, Nezamysl, Přemysl*); **mýlit se** (*mýlka, mylný, zmýlená, omyl*); **hmyz** (*hmyzí, hmyzožravec*); **myš** (*myší,*

myšina); **hlemýžď** (*hlemýždí* ulita); **mýtít** (*mýtina, vymýtít, vymycovat*); **zamykat** (*odmykat, nedomykat, nedomykavost, vymykat se, výmyk, přimykát se*); **smýkat** (*smyk, smýčít, smyčec, smyčka, průsmyk*); **dmýchat** (*rozdmýchat, dmychadlo i dmýchadlo*); **chmýří**; **nachomýtnout se** (*ochomýtat se*); **mýto** (*mýtné – poplatek*); **mykat** (*mykaná příze*); **mys** (skalnatý výběžek pevniny do moře, př. *mys Dobré naděje*); **sumyš** (mořský živočich; *sumyš jedlý*).

Místní a vlastní jména: *Chomyž, Kamyk, Litomyšl, Myslov, Mysletín, Myštěves, Mýto, Nezamyslice, Nezamysl, Přemysl.*

ALE: *mi* (3. p. os. zájmena *já*), *mít* (mít rád; být vlastníkem), *vymítat* (vypuzovat), *milka* (milá).

UPOZORNĚNÍ

my (*My jsme přišli.*) × **mi** (*Dej mi to!*);
umývá (se) (umývá nádobí; myje se) × **umívá** (umět; dokázat něco; *Umí báseň zpaměti.*);
myji (umývám; *Po obědě myji nádobí.*) × **míjí** (jde kolem; *Míjí náš dům.*);
mýt (umývat) × **mít** (vlastnit; *Mám knihu.*);
myla (umývala; *Myla nádobí.*) × **milá** (milá dívka);
vymýtít (vyhladit) × **vymítat** (vymetat; vymítání d'ábla);
milý (chlapec) × **mýlí se** (chybuje);
myli (umývali) × **milí** (chlapci);
mýval (medvídek) × **míval** (měl; *Míval často hlad.*).

py, pý

pýcha (*pyšný, pyšnit se, zpychnout, pýchavka, pych, přepych*); **pytel** (*pytlovina, pytlák, pytlačít*);
pysk (*pyskatý, ptakopysk*); **netopýr** (malý létající hmyzožravý savec); **slepýš** (had); **pyl** (*oppylovat*); **kopyto** (*lichokopytník*); **klopýtát** (*klopýtnout*); **třpytit se** (*třpyt, třpytivý, třpytka*); **zpytovat** (*jazykozpyt, nevyzpytatelný*); **pykat** (*odpykat*); **pýr** (*pyř, pýřavka*); **pýří** (chmýří, př. *pyří pampelišky*); **pýřit se** (*zapýřit se, pýřivý, čepýřit se*).

Místní a vlastní jména: *Chropyně, Přepychy, Pyšely, Solopysky, Spytovice, Spytihněv.*

ALE: *píchat* (bodat), *písk* (stonek pera), *upír*.

UPOZORNĚNÍ

pyl (na rostlině) × **pil** (vodu);
na pysku (*pysk – část tlamy zvířat*) × **na písku** (*Děti si hrají na písku.*);
slepýš (had) × **slepíš** (slepit rozbitou nádobu, sklenici);
pýcha (pyšný člověk; *Pýcha předchází pád.*) × **píchá** (bodá);
pysk (část tlamy zvířat) × **písk** (písknutí) × **písk** (zárodek ptačího pera);
oppylovat (rostliny) × **oppylovat** (ostré hrany);
pyká (trpí; *Pyká za své hříchy.*) × **píka** (kopí);
zpychnout (stát se pyšný) × **spíchnout** (ušít; *Spíchnout šaty.*).

sy, sý

syn (*synovský, synovec, zlosyn*); **syťý** (*syťost, dosyta, nasytit, přesyťit, nenasytňý*); **sýr** (*syreček, sýrař, sýrárna, sýrařství, syrovátka*); **syrový** (*syrovinka*); **syřý** (*vlhký, syrový*); **sychravý** (*sychravé počasí*); **usychat i usýchat** (*vysychat i vysýchat*); **sýkora** (*zpěvný pták*); **sýček** (*malá sova*); **sysel** (*menší stepní hlodavec*); **syčet** (*sykat, sykot*); **sypat** (*sypký, sýpka, nasypat, násypňý, násyp, osypaný, osypky, zasypat, zásyp*).

Místní jména: *Bosyně, Sychrov, Syneč, Sýrovice.*

ALE: *sirý* (*osiřelý*), *sirup, sirob, sípat* (*chraptět*), *sivý* (*šedivý*).

UPOZORNĚNÍ

sypal (*sypal písek*) × **sípal** (*byl nachlazený, chraptěl*);
syťý (*najezený; Chlapec je syťý.*) × **v síti** (*k síť; Rybáři sušili síť na břehu.*);
syta (*najezena; Dívka byla syta.*) × **síta** (*k síto; Síta na prosívání mouky.*);
syto (*najezeno; Dítě je syto.*) × **síto** (*Prosívá mouku přes síto.*);
syrový (*vařením neupravený; syrové maso*) × **sýrový** (*k sýr; vyrobený ze sýra*) × **sírový** (*k síra; vyrobený ze síry*);
u syna (*k syn; Byl na návštěvě u syna.*) × **usíná** (*k spát; Usíná únavou.*);
syřý (*syrový, vlhký*) × **sýry** (*k sýr*) × **sirý** (*osiřelý*);
syrá (*syrová, vlhká*) × **sýra** (*k sýr; kus sýra*) × **síra** (*chemický prvek*).

vy, vý

vy-, vý- (*předpony; vy-slechnout, vý-slech*); **vy** (*zájmeno 2. osoby č. mn.*); **vykat** (*oslovovat 2. os. množného čísla*); **vysoký** (*Vysočany, vysočina, vyšší, výše, výška, povýšit, vyvýšenina, převyšovat*); **výt** (*zavýt*); **výskat** (*výskot, zavýsknout*); **zvykat** (*zvyk, zlozvyk, zvyknout, zvyklost, návyk, navykat, navyknout, odvykat, obvyklý*); **žvýkat** (*žvýkací, žvýkačka, přežvýkovat, přežvýkavec*); **vydra** (*vydřít, vydrovka*); **výr** (*pták*); **vyžle** (*velmi hubené dítě*); **povyk** (*povykovat*); **výheň** (*ohniště, do kterého se vhání vzduch k zvětšení žáru, př. kovářská výheň, nebo velká teplota, žár, př. letní sluneční výheň*); **cavyky** (*okolky, průtahy*); **vyza** (*velká ryba příbuzná jeseteru*); **kavyl** (*stepní tráva, lidově zvaná vousy svatého Ivana*).

Místní jména: *Čavyně, Povydří, Výčapy, Vykáň, Vyklantice, Vyskeř, Vysočany, Vyšehrad, Vyškov, Výtoň, Vyžlovka.*

ALE: *vír* (*pohyb vzduchu nebo vody*), *vískat* (*ve vlasech*), *visutý* (*most*), *vít* (*vinout, splétat*), *vížka* (*věžička*), *Vizovice*.

UPOZORNĚNÍ

výt, vyje (*Pes vyje.*) × **vít, vije** (*Děvče vije věnec.*);
výr (*pták*) × **vír** (*na vodě; větrný vír*);
výří (*patří výrovi; výří peří*) × **víří** (*Na silnici se víří prach.*);
výra (*2. pád čís. jed. od jména výr*) × **víra** (*k věřit; Víra tvá tě uzdravila.*);
výská (*výská radostí*) × **víska** (*malá vesnice*) × **víská** (*ve vlasech*);
výška (*k vysoký; Je to velká výška.*) × **vížka** (*k věž; Na kostele je malá vížka.*);

vysel (zasel; *Farmář vysel obilí.*) × **visel** (k viset; *Obraz visel na stěně.*);
vydal (vydal knihu; *vydal se z peněz*) × **vidal** (k vidět; *Často ho vídal.*);
výš (k vysoko; *Letěl stále výš a výš.*) × **víš** (znáš; *Víš, které je hlavní město Kanady?*);
vyla (*Zvířata vyla.*) × **vila** (*Vila je výstavný dům.*) × **víla** (*Krásná pohádková víla tančila na palouku.*);
zvyklá (navyklá na něco) × **zviklá** (zbaví pevnosti, jistoty).

zy, zý

brzy; **jazyk** (jazykový, jazykověda, jazykka); **nazývat** (vzývat, vyzývavý, vzývat, ozývat se).

Místní jméno: Ruzyně.

ALE: zívát (zívá únavou), brzičko.

UPOZORNĚNÍ

brzy (*Přijdu brzy.*) × **brzičko** (*Přijdu brzy, brzičko.*);
nazývá se (jmenuje se) × **nazívá se** (stále zívá).

Příjmení se pravopisným pravidlům, a tedy ani pravidlům o psaní *i, y*, vždy nepodřizují, př.
pan Syrovátka i pan Sirovátka, pan Zima i pan Zyma.

CVIČENÍ

Doplňte i/í, y/ý:

Neb-valý blahob-t, zb-vající b-liny, hb-tě pozb-t, lab-rint světa, b-valé b-dlišťě, nab-zená sb-rka, Sib-lino proroctví, ob-vatel Bab-lonu, divoký b-zon, jedu do Zb-rohu, střelhb-tý pohyb, praob-čejná věc, přeb-tky potravin, dob-ti hradu, vyb-lený b-t, odb-tišťě zboží, nezb-tná bíkovi-na, čas ub-há, široké ob-nadlo, pracovat se sb-ječkou, nerozb-tné sklo, odvážní dob-vatelé, muži s karab-nami, objemná dob-rka, opera Liška B-strouška, silné hromob-tí; lehce nab-l, lehce pozb-l; Zb-něk vynikal v b-strém úsudku; kolik slab-k má slovo B-zhradec; pálí ho dobré b-dlo; zemřel na úb-tě; vyb-l hráče při vyb-jené, nab-t majetku, ob-t plechem, přeb-t kartu.

Nesl-ňte si prsty, l-tostivé vzl-kání, rozkvetlá l-ska, pl-ží se nesl-šně, spl-vavý závoj, válečná l-tice, pl-tké řeči, mrazuvzdorný l-šejník, mal-ny na l-vancích, předmět dol-čný, vystoupil na Ol-mp, l-pové l-ko, sl-šel vzl-kot, pl-šový koberec, kl-čkující l-ška, l-čené střevíce; blesky se kl-katily; l-ska je vodní pták; z mil-ře se kouřilo; ml-nářská chasa neměla co ml-ti; skály byly obaleny l-šejníkem; pl-cník lékařský kvete na jaře; spl-valo mu dobré se špatným; protestoval proti l-nčování; l-šaj je motýl; navštívil- zase L-solaje; vynikl jako pol-histor; navštěvoval pol-technická cvičení; studuje pol-tologii, stíny l-kovce.

Km-tavé světlo, vysm-čit dvůr, malom-slný člověk, m-chá pom-je, vym-šlená přesm-čka, rozkvetlá m-rha, štíhlý m-naret, obyvatel M-levska, m-lná zpráva, kom-hal nohama, odm-tnutá m-šlenka, Nezam-sl a Křesom-sl z rodu Přem-slova, náš malý Horym-r, dobrom-slný m-ša, elektrické dm-chadlo, medvídek m-val, horský průsm-k; závod vyrábí m-kanou přízi; má rád m-kologii; navštívil Chom-ž; uspořádali m-tink; dostal sm-k; bydlí v Kam-ku nad Vltavou; vždy

se nachom-tne k dopravní nehodě; m-sticismus zasáhl i naši literaturu; žil v Litom-šli, ochom-tala se kolem domu, náš přem-šlivý Pavel.

Řídká p-tlovina, op-lený květ, egyptská p-ramida, vysoké P-reneje, vzácny p-rit, odvážný p-rotechnik, nevzp-rej se, p-tvorný obličej, třp-tivý sníh, úspěšný asp-rant, filozof P-thagoras, klop-tavý krok; třp-tkování je druh rybolovu; slep-š není jedovatý; strašp-tel se bojí i vlastního stínu; zde žije ptakop-sk; lesní p-ch se trestá; p-chavka je houba; pole zarostlo p-rem; musíme vyhubit p-řavku; rád jí p-ré; teta navštívila P-šely; dobře známe Konop-ště; p-chlavým jazykem mnoho nepořídíš; obdivovali vzrostlé p-nie; je to ale hrdop-šek; zase něco sp-skal.

Silná v-chřice, rozv-klaná lav-čka, halasný pov-k, v-sek masa, v-řivý v-r, zasetá v-kev, chutná žv-kačka, zámek ve V-zov-cích, v-datný cv-k, rychlík do V-mparka, rezervace v Pov-dří, stará v-ola, koupání ve V-sle, ozdobný v-kýř, rychlá zdv-ž, zajímavá v-něta, v-v-klaný zub, v-suté most; rybář otáčel nav-jákem; v-borné v-sledky ve v-ceboji; v-zy jsou ryby; musíš si odv-knout své zlozv-ky; díval se jako v-strašený v-r; sv-šť je plachý; málo známými obcemi jsou V-klantice, V-čapy a Čav-ně; obdivoval v-suté zahrady Semiramidiny; V-žlovka poskytuje pražským obyvatelům mnoho možností rekreace.

Os-řelý chlapec, s-vý holoubek, s-rové brambory, jemný zás-p, sladký s-rup, chutný s-reček, dětské os-pky, s-pavý hlas, malý nenas-ta, zelená os-ka, s-rnaté plyny, jeho os-dla, s-rové tyčinky, odes-latel zás-lky, zase se přes-til, přes-pací hodiny, zs-nalý obličej, houba s-rovinka, dobré pos-pátko, jihočeské s-rařství, s-lurský útvar, zákeřná s-likóza, s-biřská tundra, jede do S-rie, malý s-slík, os-řelý dům, velká přes-la, dobrá s-láž, pěkná s-pkovina, sestra S-lva, slavit S-lvestra, pověst o S-rakusách, brus-nkový kompot, velká s-rkárna, malá s-pka, obilné s-lo; s-ra hoří modrým plamenem; v s-chravém počasí os-řely ulice i náměstí, s-nonyma jsou slova souznačná; nas-pal peří do s-pku, nas-pal slepicím pod os-kou.

Z-skuchtivý člověk, přítelkyně Z-ta, proz-ravý člověk, vyz-vavé chování, zrez-vělý blatník, dobrá muz-ka, kovový z-p, braz-lský jaz-kovědec, nudou z-vá, dvojjaz-čný nápis, oraz-tkovat známku, bratr Kaz-mír, vz-vali své bohy, jaz-ček vah se ustálil, jaz-kový kurs, přez-ral ji, s námahou přemáhal z-vání; nikdo se už zase neoz-vá; jeho z-skuchtivost nezná mezí; přijde brz-, brz-čko.

Nesl-šný netop-ří let. Zb-něk ob-vá v-lku v Kob-lisích. Stanuli na starob-lém v-sutém mostě. Husité sl-nuli bojovností. Opět rozkvetla košatá bab-ka. Je to nem-lá m-lka. To je cav-ků pro nic. Jedl na pl-tkém talíři. Zv-kni si pol-kat pomalu. Nezapomeň pos-pat ránu zás-pem. Tuto zlom-slnost si odp-káš. Pijete b-džovské p-vo? Pomáhají mi pos-lovací cv-ky. M-jeli jsme Ruz-ni. Nikomu neodem-kej. Rád rozdm-chává rozm-šky. Nesnadno se hojící l-šej. Kočka se pořád l-sá. V-b-la se nám baterie. Země česká je v-spou Slovanstva v-sunutou na západ. Skl-d' ty p-tle s p-l-nami, ab-chom přes ně neklop-tli.

Ml-nář s m-slivcem stále více rozdm-chávali starý spor o v-nici. Na konci ul-ce bl-kala pl-nová lampa a stíny l-kovce i pel-nku spl-valy s ostatním b-lím. Málo pohybl-vý sl-mák se nesl-šně pl-žil neskl-zeným l-stím l-py, rostoucí u ml-na. Pol-bila m-lého pl-šového medvídka m-vala na čel-čko. Musí to být m-lka, na té m-tině jsem oheň nerozdm-chal já. Za komínem kl-mbala naše kočka M-cka, ale neodb-tný hm-z ji nem-nil nechat v kl-du. Sníh se třp-til, nel-bil se nám však, protože se lep-l na l-že a m- jsme jen namáhavě klop-tali ke skupině stromů. Rád b-ch v-p-l

ještě jedno p-vo, ale asi b-ch se op-l. Pan P-štěk nap-chl na háček nějaký hm-z a chytil l-na. Nam-chala nám obl-bený b-l-nkový čaj. Netop-ry, slep-še a zm-je m- domů nenas, nebo budeš b-t. V-tah v-sí mezi patry i s paní V-b-ralovou. V-p-jte ten s-rup, je z b-lin a jsou v něm v-tamíny. Na p-skov-šti p-skal rozčep-řený kluk a up-ral p-chlavý pohled na posp-chající p-vovarské dělníky. Klidně si nam-dli obl-čej m-dlem, a nepomůže-li to, máme tu i m-cí houbu a m-čku nádobí.

Užijte slovo ve větách:

Být – bít, bydlo – bidlo, nabýt – nabít, dobýt – dobít, přibýt – přibít, zbýt – zbít, býlí – bílí – bílý, odbyl – odbil.

Lyska – líska, lýčený – líčený, vlys – liz – lis, blýská se – blízka, lýčí – líčí, slynou – slinou.

My – mi, vymýt – vymítat, myli – milí – mýlí se – milý, umývá se – umívá, myji – miji, mýt – mít, mýval – míval.

Pyl – pil, na pysku – na písku, slepýš – slepiš, pýcha – píchá, pysk – písk, opylovat – opílovat, pyká – píka, zpychnout – spíchnout.

Výti – víti, výr – vír, výská – víska, výška – vížka, zvyklá – zviklá, vysel – visel, vydal – vídal, vyla – vila – víla, výří – víří, výra – víra.

Sypal – sípal, syrý – sirý – síry, sytý – síti – v síti, syrá – síra – síra, syrový – sírový – sírový, syta – síta.

3.2 Pravopis u/ú/ů

Rozlišování mezi *ú* a *ů* je podmíněno historickým vývojem. Z hlediska synchronní syntagmatiky grafému se varianta *ú* odlišuje od varianty *ů* tím, že se vyskytuje na začátku slov (*úroda, úsměv, úsilí, úhel, úřad*), ve slovech odvozených po předponě (*bezúčelný, zúčastnit se*), ve druhé části slov složených (*trojúhelník, dolnoújezdský*), v citoslovcích, (*bú, hú, vrkú, cukrú*), v některých dalších případech uvnitř slova (*ocún*), a zvláště ve slovech přejatých (*fúze, múza, kúra – léčebná, túra, ragú, skútr, Porúří* aj.). Připomínáme, že foném [ú] označovaný grafémem *ú* alternuje s krátkým *u*, př. *úpal – upálit – upálení; úraz – urazit – urážka*.

Grafém *ů*, jak to naznačuje již jeho forma, označuje foném [ú] v případech, kdy jde o střídání za starší českou dvojhlásku *ou*, a alternuje s fonémem [o], např. *důl – dolů, můj – moje, průchod – procházet, stůj – stojím, bůh – boží, nůše – nosím* aj. Dále se vyskytuje v koncovech některých pádů podstatných jmen, zvláště ve 2. pádě množného čísla (*pánů, mužů, strojů*) a ve 3. pádě množného čísla (*pánům, mužům, strojům*), v zakončení příslovcí (*domů, dolů*) i v malé skupině slov přejatých, např. *půda* (z něm. *Boden*), *růže* (z lat. *rosa*), *trůn* (z řec. *thronos*), *růž* (z franc. *rouge*).

V jiných polohách než na začátku slova nebo slovního základu bývá za starší [ú] dvojhlásky *ou*, jež alternuje s fonémem [u], např. *dub – doubek, sudí – soudit*.

Obecně česká varianta *ú/ou* na začátku slov je nespisovná (*ouřad, outrata, ouplněk, ouřada* aj.).

Ve slovech *družička, luna, pohnutka, tuze, žluva* píšeme ve shodě se spisovnou výslovností krátké *u*, stejně jako např. v rozkazovacím způsobu *pul, rozpul* (k *půlit, rozpůlit*).

CVIČENÍ

Doplňte u/ú/ů:

Neod-vodněný, troj-helník, ne-spěch, ne-navný, vrk-, bez-čelný, p-lđen, pr-vodce, ne-činný, m-ra, brož-rka, kult-ra, mezi-dobí, proced-ra, rozp-lit, přez-vky, bezd-vodně, vzr-st, z-žit, drez-ra, dr-žička, rozp-l jablko, l-na, invent-ra, ne-točný, kr-ta, strukt-rní, pohn-tka, z-častnit se, z-rodňování p-dy, první ne-spěch, -zký pr-chod na trib-nu, fakt-ra na zboží, Akademie m-zických umění, nachal si udělat manik-ru.

Z-častnili jsme se zajímavého představení. – Naše sk-try vyvážíme do mnoha zemí. – Troj-helník je určen stranou a dvěma přihlehlými -hly. – Omluvíme svou ne-část na semináři. – Nesmíš ustoupit před prvním ne-spěchem. – Jeho ne-navná práce byla obdivuhodná. – Náklady byly ne-nosné. – Louka je na podzim plná oc-n-. – V lázních se podrobil léčebné k-ře. – Fakt-ra na objednané zboží není dosud proplacena. – Vyp-jčil jsem si v -střední knihovně všechnu literat-ru obsahující -daje o letech do vesmíru. – Ze S-danu se dovážejí vzácné koberce.

3.3 Pravopis skupin *bě, pě, vě, mě*

Po retných souhláskách *b, p, v, f* vyslovujeme *ě* jako [j + e], např. *oběd, pěst, věda, fěrtoch; hřtbě, o lípě, hravě, na harfě*. Ve slovech, v nichž se ke kořenu počínajícímu skupinou *-je-* připojuje předpona, př. *ob-, v-, od-* aj., se píše *-je-* (nikoli *-ě-*), např. *objevit, vjet, odjet*.

Skupinu *mě* píšeme nezměněně ve slovním základu (*změna, město*).

Tam, kde je souhláska [ň] nebo [n] také v jiném tvaru slova nebo ve slově příbuzném, píšeme *-mně-*, např. *zapomněl* (pomnit), *domněnka* (domnívat se), *rozumně* (rozumný), *uzemnění* (uzemnit) aj. Tuto skupinu píšeme zvláště ve slovech odvozených od přídavných jmen na *-mný* (*příjemný – příjemnější, temný – temnější* aj.) a od slovesa *mníti* (*zapomněl – pomni, vzpomněl, opomněl* aj.).

Slovesa odvozená od podstatných jmen, zájmen a příslovcí mají *-mě-* (*um – umět; rozum – rozumět, dorozumět, porozumět; sám – osamět, osamělý; tam – tamější, soukromě – soukromý*).

CVIČENÍ

Doplňte -ě-/-je-:

Ob-hnout, ob-dnat, b-lásek, p-tikoruna, ob-t rybník, ob-m krychle, b-žný případ, p-chotní oddíl, ob-vil se op-t, zv-davý člověk, loď v-la do přístavu, Libuše v-stila slávu Prahy, ob-mný balík, koup-chtiví zákazníci, důležitý ob-v, sv-řit se sestře, ob-ti války, dějové nap-tí, vysoké nap-tí, v-domosti studentů, vzrušující zv-st, usp-chaná doba, vaše ob-dnávka, sb-r surovin, ob-mné bedny, kruhový ob-zd, zrakové v-my, vyp-tí všech sil, pov-šené prádlo, úzká p-šina, jít na of-ru, čistý f-rtoch, ob-vil se nečekaně, podivný z-v, ob-hla hřiště, máslový v-neček.

Ocitla se v ob-tí svých přátel. – Celý ob-kt jsme museli ob-t. – Tělesa mají stejný ob-m. – Ob-vy v mikrokosmu i makrokosmu rozšiřují v-domosti lidí. – S vyp-tím posledních sil dob-hl do cíle. – Vzrušující zv-st se rychle rozšířila po kraji. – Prožil nervové nap-tí. – V ob-hu jsou nové kovové mince. – V-zd zakázán. – Ob-li jsme všechny známé. – Ani při nejhroliv-jším hledání jsme neob-vili, v čem to v-zí. – Ob-dváme v menze. – Železniční náv-stí oznamuje, může-li vlak v-t do stanice.

Doplňte -ě/-ně:

Strm-, zapom-tlivě, porozum-ní, nedorozum-ní, tem-, pom-nkový, vzpom-l si, jem-, chrom-, ohrom-, samozřejm-, příjem-, skrom-, něm-, tajem-, upřím-, nerozum-, písem-, uzem-ní, nem-nný zvyk, sm-rovka zastříkaná blátem, osam-ní, rozum-l dobře, hrůzou oněm-l, pěstuje slam-nky, pom-l se dobře, jeho dom-nky, zjem-lé mravy, rozpom-l se, zatm-ní Měsíce, tam-jší lidé.

Připojte uzem-ní. – Zřejm- mu špatně rozum-l. – Brzy se setm-lo. – V ztem-lé noci se špatně orientoval. – Tvá dom-nka je chybná. – Vítr nepřijem- foukal. – Tam-jší obyvatelé jsou pohostinní. – Zatm-ní Měsíce pozorovali všichni známí. – Bratr vyhlížel tajem-. – V dálce tem-zahřm-lo. – Nemohl překonat pocit osam-ní. – Poučky, jimž se učil nazpam-ť, brzy zapom-l. – Z um-lých materiálů tkali nejjem-jší látky. – Součástí posluchárny je nové zatem-ní. – Neublížil mu vědom-. – Mylná dom-nka způsobila mnoho nepřijemností. – Zm-na délky při tepelné vodivosti je přímo úm-rná zvýšení teploty. – Rozpom-l se na staré verše. – Jsem s tím srozum-n. – Zjem-lé mravy jsou známkou kulturních lidí. – Nad lesy se objevila osam-lá hvězda. – Cesta nahoru byla ještě strm-jší. – Mluvit sm-le a upřím- je velké um-ní. – Pom-l jsem se tam velmi dobře. – Poděkoval za jejich porozum-ní. – Jsem tu soukrom-.

3.4 Předložky s (se), z (ze)

Předložky s, z jsou významem dvě rozdílná slova, i když ve výslovnosti je často nerozlišujeme. O psaní předložek s, z rozhoduje v zásadě jejich platnost významová.

Vždy lze uplatnit kritérium pádové: předložka s – 7. pád, předložka z – 2. pád. Když považujeme za nutné naznačit předložkou směr pohybu (shora dolů, z povrchu pryč), lze psát vedle předložky z také předložku s, např. *Podej mi knihu se stolu. Podej mi vázu se skříně.* (knihy leží na stole, váza stojí na skříně). × *Podej mi knihu ze stolu. Podej mi vázu ze skříně.* (knihy jsou ve stole, váza je ve skříně). Podobně je tomu v případech: *Sundat prsten s prstu.* × *Krev mu teče z prstu. Sejmout korále s krku.* × *Vytáhnout kost z krku.* Také v těchto případech však můžeme psát předložku z.

Předložka s se pojí s 2. pádem v zastaralých lidových obratech, např. *hodina s půlnoci, některý den s neděle* aj. Vyjadřuje v nich časovou následnost.

Se 4. pádem se pojí předložka s, zejména v knižních výrazech: *být s to, kdo s koho* apod.

CVIČENÍ

Doplňte předložky s (se), z (ze):

Jíst - talíře, vstát - židle, sebrat - podlahy, sklízet - pole, setřít pot - čela, sundat klobouk - hlavy, stékat - střechy, poradí si - vším, spadnout - skříně, sejít - cesty, panenka - plastu, spadl - měsíce.

U lesa stojí chata - dřeva. Pták skáče - větve na větev. Letadlo vzletlo - startovací plochy. Vůz se kymácel - strany na stranu. Družstvo zahájilo zápas - třemi útočníky. Vyhlédl - okna. - radostí jsme vyslechli vaši zprávu. Olej se nemísí - vodou. Co mám - tebou dělat. - okna je pěkný rozhled. Pustil se do práce - nadšením. Křičel - plna hrdla. Nejde mi to - hlavy. Chodí - rukama v kapsách. Sejde - očí, sejde - myslí. Přišel - svou troškou do mlýna. Dovedl se vypořádat i - náročnými úkoly. Ráda se dívám - okna a pozoruji ruch na ulici. Skákat - loďky je nebezpečné. Prudce vstal - židle a odešel - místnosti. Obilí bylo - pole svezeno. Maminka sundala koláče - plechu. Sestup - Sněžky není pro zdatné turisty náročný. Navštívím vás některý

den - neděle. Jednal - pozice síly. Děšť smyl prach - cesty. Vzal mi vítr - plachet. Vzal sešit - stolu. Uvidí se, kdo - koho! Nebyl - to práci dokončit. Ovoce, které spadne - stromu, se snadno kazí. Dlouho jsem nemohl - sebe setřást ten nepříjemný pocit.

3.5 Předpony s- (se-), z- (ze-)

O pravopisu sloves (a slov od nich odvozených) s předponami s- (se-), z- (ze-) rozhoduje význam, nikoli výslovnost!

* Předpona s- (se-) má dva základní významy:

- směřování dohromady (na jedno místo, k sobě) př. *spojit, sjednotit, sblížit, skloubit, slepit, svést, shrabat, sprátelit se* aj.; význam může být obsažen již ve slovese samém a předpona tento význam pouze zdůrazňuje, např. *sejít se, seřadit se, sesednout se* aj.
- směřování shora dolů nebo odstranění z povrchu pryč, př. *smeknout, sklouznout, spadnout, shodit, stáhnout, splavit, sešlapat* aj.

V několika ustálených případech je třeba předepsané grafické rozlišování fixovat v paměti, např. *schovat (se), skonat, skončit, slevit, spálit, spáchat, stěžovat (si), strávit, stvořit, stýskat (si)* aj.

* Předpona z- (ze-) vyjadřuje:

- výsledný děj ke slovesu základnímu (*měnit - změnit, ranit - zranit, mrznout - zmrznout, harmonizovat - zharmonizovat*);

• „učinit“ nebo „stát se“ tím, co znamená sloveso základové (tvoření sloves dokonavých přímo z podstatných a přídavných jmen, př. *ocel - zocelit, lidový - zlidovět, viditelný - zviditelnit*).

Předponu z- píšeme také u sloves nedokonavých utvořených příponou ke slovesům dokonavým, př. *zužovat, zesilovat, znázorňovat, znehodnocovat, zmírat, zesměšňovat, zetlívát* aj.

Předpony z- (ze-) používáme rovněž v několika ustálených případech, např. *zhostit se, zkoumat (zkumavka), zkoušet, zpěčovat se, zpívat, zpověď, zpytovat (svědomí), zpupný, způsob, zřící se, zřídít, ztepilý* a další odvozeniny od těchto slov.

Také v nových *Pravidlech* zůstávají zachovány dvojice slov různého významu, rozlišené jen předponami s- (se-), z- (ze-). V podstatě se tato slova dělí do dvou skupin:

* Významy slov jsou vzdáleny (zřetelně odlišeny). K této skupině řadíme dvojice slov, která jsou:

- rozlišena v pravopisu i ve výslovnosti, např.

sedřít (kůži z těla) × *zedřít se* (prací, námahou); *sjednat* (mír, smlouvu) × *zjednat* (nápravu, práci); *slézt* (dolů nebo dohromady) × *zlézt* (např. horu); *slíbat* (líbáním setřít) × *zlíbat* (někoho); *slít* (dohromady) × *zlít* (polít); *smazat* (mazáním setřít) × *zmazat* (umazat, zašpinit); *smotat* (svinout) × *zmotat* (poplést, zmást); *sválet* (kaměny ze svahu) × *zválet* (poválet); *svést* (dolů, dohromady, ke zlému) × *zvést* (zkazit); *svolat* (poradu) × *zvolat* (zavolat); *svolit* (dovolit, souhlasit) × *zvolit* (vybrat); *svrhnout* (dolů) × *zvrhnout* (převrhnout);

- rozlišena pravopisem, nikoli výslovností, např.

sběh (lidu) × *zběh* (dezertér); *sběhnout se* (dohromady) × *zběhnout se* (přihodit se); *sbít* (přítlouci k sobě) × *zbít* (nabít někomu); *shlédnout* (pohledět shora) × *zhlédnout* (film, výstavu); *shlížet* (shora dolů) × *zhlížet se* (v zrcadle, v dítěti); *skopat* (zarovnat) × *zkopat* (pokopat někoho, zkazit); *skosit* (kosou posekat) × *zkosit* (učinit kosým); *skout* (dohromady) × *zkout* (ukout); *skreslit* (dohromady) × *zkreslit* (zkomolit); *skroutit* (splést) × *zkroutit* (překroutit); *spodobit* (přizpůsobit) × *zpodobit* (umělecky zobrazit); *správa* (řízení, oprava) × *zpráva* (informace); *stéci* (dolů, dohromady) × *ztéci* (hradby); *stěžovat si* (naříkat) × *ztěžovat* (činit obtížným); *stlouci* (dohromady) × *ztlouci* (zbít); *strhnout* (dolů) × *ztrhat, ztrhnout* (kritikou);

stvrdit (potvrdit) × *ztvrdit* (učinit tvrdým); *súčtovat* (spočítat položky) × *zúčtovat* (provést účtování); *sužovat* (trápit) × *zužovat* (činit úzkým).

* Zvláštní skupinu tvoří slovesa, u nichž předpona *s-* (*se-*) nebo *z-* (*ze-*) význam jen nepatrně pozměňuje:

- předpona *s-* (*se-*) mu dává odstín „shora dolů“ nebo „dohromady“, anebo „trochu, poněkud“;

- předpona *z-* (*ze-*) vyjadřuje spíše prostou dokonavost, popř. velkou míru děje. Výčet takovýchto pravopisných dvojic nemůže být úplný, protože je možno užít jedné nebo druhé podoby k naznačení zvláštního významového odstínu slovesa, např. *schvátit* – *zchvátit*, *schytat* – *zchytat*, *skrápět* – *zkrápět*, *smáčknout (se)* – *zmáčknout (se)*, *smontovat* – *zmontovat*, *spráskat* – *zpráskat*, *sřetězit* – *zřetězit*, *sešrotovat* – *zešrotovat*, *skompletovat* – *zkompletovat*, *skontaktovat* – *zkontaktovat* apod.

U příslovcí vzniklých z předložkových výrazů (přísllovečné spřežky) píšeme *s-* nebo *z-* ve shodě s předložkou původního předložkového výrazu, např. *sbohem*, *zčásti*, *shůry*, *zvesela*, *svrchu*, *stěží* aj.

Upozornění: *shnilé* (brambory), (dům) *shořel*, *strávit* – trávením vstřebat potravu (*Dobře strávil jídlo.*), prožít (*Strávil dovolenou na horách.*); zničit (*Dluhy strávily majetek.*), *sleva* (od *slevit*), *zlevněný* (od *zlevnit*).

V případech, když nemůžeme slovo s předponou zařadit do některé z uvedených skupin, řídíme se ustáleným psaním, př. *zkoušet*, *zkoumat*, *zpět*, *zpečovat se*, *zpěv*, *zpověď*, *zrupný*, *zpytovat*, *ztepilý*, *ztéci* (hradby) aj.

Pomůcka: *s-*, *z-* píšeme obvykle tam, kde je v příbuzném slově *se-*, *ze-*, př. *sbírat* – *sesbírat*, *sebrat*; *zdírat* (rozdírat, drásat) – *zedrat*, *zedru (se)* – *zedru se námahou*.

CVIČENÍ

Doplňte předpony *s-* (*se-*), *z-* (*ze-*):

z-totožnit se s názorem, *z*klížit prkna, *z*tropit hloupost, *z*týrat zajatce, *z*vlebit okolí, *z*tlumit rozhlas, *z*třeštěné děvče, *s*cvrklá kůže, *z*-pustlá krajina, *z*tepilý hoch, *z*hostit se posláním, *z*hlížet se v dítěti, *z*hlédnout zajímavou výstavu, *s*bil dvě tyčky, *z*-běhl ze studií, drobná *s*právka, *z*-montovat model, jeho *z*pupnost, stoh slámy *shořel*, hrušky *shnily*, *z*-dřít kůži z těla, *s*motej provaz, malířská *z*-podoba krajiny, jde to *z*těžka, *z*drala peří, *z*hlížet se v zrcadle, *s*trhal tapety, výrobky *jsou z*levněny, kritika ho *z*trhala, -brousit Jeseníky, dát -propitné, -balit kufry, -tratil odvahu, -trouchnivělé dřevo, -provodit ze světa, -krmit zásoby, -práskaný pes, -komolenina slova, -trápený výraz, -česané vlasy, chvíli si -chrupnout, -klátit hořem, -hrbená postava, -chumlaný papír, -hnat slepice do hejna, -propadená věc, -provodit ze světa, -vrhl nádobu s horkou vodou.

-hlížel na tu krásu před sebou. Zase -vrhl nádobu s čajem. Tento kužel je třeba -kosit. Umělecky byl námět -podoben dobře. Voda může -téci potrubím do nádrže. Vrátil se v -draných šatech. Neuměl si -jednat pořádek. -tepali ho v novinách. Kritika román -trhala. Prázdniny jsme -trávili u vody. Houby byly těžko -travitelné. -těžoval si na -tížené podmínky. Ne-těžujte nám situaci! Děšť -plavoval hlínu do potoka. Voda se -kalila. Kůň jezdce -hodil. Potraviny se -kazily. Vítr -trhal všechny plakáty. Kdo nesportuje, bývá -choulostivělý. Aby mohl -jednat nápravu, -jistil si, kdo je -odpovědný za vzniklou škodu. -trávili mnoho času -pravováním střechy. Koupil jsem si -páteční jízdenku, ale cestou jsem -jistil, že jsem ji -tratil. Nechtěl nic -levit z požadované částky. Všichni -levu uvítali.

Když některé látky -vlhnou, snadno se -rážejí. Déšť -myl prach, -vlažil půdu a -kropil obilí. Byl to muž -tepilé postavy. Důležitá součást výbušného motoru je -plynovač. Podal nám ne-kreslenou -právu. -trávili jsme příjemné odpoledne. Zakopávali jsme o -puchřelé stromy. Auto jelo se -tlumenými světly. -práva komise se ukázala být -právnou. Nezapomeň na konečné -účtování. Adrenalin -rychluje a -siluje činnost srdce a -užuje cévy i vlasečnice. Chlapci -řízli čtyři kolíky a -bili dvě prkna. Dům se -řítíl. Byla -řízena nová učebna. Je líný -hýbnout se a -brat tužku. Radovali se z deště předčasně, protože jenom -kráplo. Cesty pokrývalo -tlelé listí.

Objasněte významy a tvořte věty:

Sběh – zběh, sběhlý – zběhlý, sběhnout – zběhnout, správa – zpráva, stěžovat si – ztěžovat, stvrdit – ztvrdit, sbít – zbít, sbrousit – zbrousit, strhnout – ztrhnout, sedřít – zedřít, sedrat – zedrat, shlédnout – zhlédnout, shlížet – zhlížet se, sjednat – zjednat, skopat – zkopat, skosit – zkosit, skout – zkout, skreslit – zkreslit, slíbat – zlíbat, sladit – zladit, smáčet – zmáčet, slít – zlít, smačkat – zmačkat, smuchlat – zmuchlat, srůst – zrůst, sválet – zválet, svrhnout – zvrhnout, svést – zvést, sesekat – zesekat, sestrouhat – zestroutat, stavit – ztavit, skroutit – zkroutit, smazat – zmazat, smotat – zmotat, svolit – zvolit, stéci – ztéci, sužovat – zužovat.

3.6 Střídání délky při tvoření slov

Délka samohlásek se mění (popř. nemění) především při tvoření slov. Pro označení délky samohlásek nemůže být oporou pouze výslovnost, neboť pravopisný rozdíl závisí i na tvoření slov a tvarů.

Podstatná jména

Délka samohlásky se mění zvláště při tvoření podstatných jmen ze sloves s dlouhou samohláskou v kořeni, a to s příponami -č, -tel, -dlo, -tko. Ke změně délky samohlásky dochází také u podstatných jmen utvořených příponami -ář, -árna, -írna a jmen zdrobnělých zakončených příponami -ka, -ek, -ko. Nejdůsledněji se uplatňuje změna v délce samohlásky u jmen zdrobnělých. Při tvoření předponami dochází k prodloužení samohlásky v předponě.

- Délka samohlásky základového slova se mění např. u těchto slov: *prodávat – prodavač, vysávat – vysavač, ctít – ctitel, rýt – rydlo, pálit – palírna* aj.
- Délka samohlásky se nemění u slov: *rýt – ryč, počítat – počítač, násobit – násobitel, třídit – třídirna, léčit – léčitel, násobit – násobitel* aj.
- Dlouhou i krátkou samohlásku mají slova: *odesílatel – odesílatel, umývárna – umyvárna, slévač – slevač* aj.
- Při tvoření předponami se pravidelně prodlouží samohlásky v předponách *na-, při-, u-, vy-, za-*, např. *nábřeží, nález, příjmení, příkaz, úsilí, ústava, výsluní, vývoz, zákulisí, záruka*. U dějových podstatných jmen zakončených na *-ka* se samohlásky v předponě nedlouží, následuje-li slabika dlouhá, např. *nabídka, přihláška, zatačka, vyhlídka* aj. Upozorníme však na slova *výpůjčka, zápůjčka*, u nichž se samohlásky v předponě prodlouží, a *nálevka, námitka, závlačka* aj., u nichž se samohlásky v předponě prodlouží a kořenová samohlásky krátí. Dvojí způsob psaní má slovo *výhrůžka* (i *vyhrůžka*).

Přídavná jména

Délka samohlásky se mění při tvoření přídavných jmen příponami *-telný, -í, -ský, -(c)ký, -cí*, jestliže se u nich neuplatňuje tendence délku neměnit.

• Délka samohlásky základového slova se mění, např. *číst – čitelný, strávit – stravitelný, znát – znatelný* aj.

• Délka samohlásky se nemění, např. *vnímat – vnímatelný, nepřehlédnout – nepřehlédnutelný, neodmítnout – neodmítnutelný; skřivánek – skřivánčí, krokodýl – krokodýlí* aj.

• Krátkou i dlouhou samohlásku mají např. slova: *obyvatelný – obyvatelný, popíratelný – popíratelný, rozeznávatelný – rozeznávatelný* aj.

• Přídavná jména účelová (vyjadřují, nač něco je, k čemu něco slouží) utvořená od sloves příponou *-cí* mají před touto příponou krátkou samohlásku: *balící papír* (ALE: *prodavačka balící zboží*), *chodící panna* (ALE: *živočich chodící po čtyřech*), *bicí hodiny* (ALE: *kůň bijící podkovami*) aj.

Slovesa

Délka samohlásky základového slova se mění při tvoření sloves příponami *-at, -ovat, -it*.

• Délka samohlásky základového slova se mění u sloves: *hrábnout – hrabat, sáhnout – sahat; protáhnout – protahovat, sklíčit – skličovat; hospodář – hospodařit, pytlák – pytlačit* aj.

• Délka samohlásky v slovtvorném základu se nemění u slov: *seknout – sekat, stříknout – stříkat; půle – půlit, řada – řadit; razítko – razítkovat* aj.

• Dlouhou i krátkou samohlásku mají slova: *stříhat – střihat, zdvíhat – zdvihát, osídlovat – osidlovat, rozmísťovat – rozmíšťovat* aj.

Ke střídání délky někdy dochází v kořenu některých tvarů téhož slova, např. *chléb – chleba, skála – skal – skalám i skálám – (o) skalách i skálách – skalami i skálami* aj.

CVIČENÍ

Doplňte chybějící samohlásky a zdůvodněte pravopis délky:

V-hr-žka, v-j-mka, n-levka, z-vlačka, z-kulisí, př-jmení, j-zdárna, s-zárna, č-dlo, napom-hatel, odes-latel, v-p-jčka, um-várna, voz-čk-ř, č-t-rna, dohl-žitel, n-sobitel, kav-rna, ml-tička, vys-lačka, p-r-tko, st-č-rna, p-s-rna, sl-vač, prod-vač.

Nesm-ř-telný, pop-ratelný, r-jský, č-pí, kr-ličí, p-nský, bal-cí (papír), skř-vánčí, str-v-telný, ovl-datelný, vn-matelný, neodm-tnutelný, pop-ratelný, ob-vatelný, rozezn-vatelný, krop-cí (konev), sl-nský (k Slaný), pl-nský (k Planý).

Skl-čovat, zahr-dkařit, p-lit, zdv-hat, os-dlovat, rozm-sťovat, raz-tkovat, stř-kat, skl-čovat, stř-hat, r-movat, os-dlit, zdv-hnout, rozm-stit, stř-hnout, m-dlit.

Tvořte příponami *-ař, -ář, -ěř, -íř* jména konatelská a všimněte si, jak se změnila délka:

Mýdlo, kajak, meč, četa, krám, vor, výhybka, stůl, zbroj, zvon, vláda, mlýn, pilník, mléko, hrnec, bylinka, kůň, cukr, cihla, film, topení.

Utvořte od sloves příponou *-cí* přídavná jména účelová a přídavná jména vztahující se k původci děje; spojte je s podstatnými jmény:

VZOR: *mrkací* (Na pultě seděla mrkací panenka.) × *mrkající* (Chlapec mrkající na dívku.)

Vábit, prát, hrát, kropit, plnit, chladit, padat, mýt, těsnit, lepit, holit, zavírat, spát, plést, chránit, jmenovat, vodit, brousit, psát, tázat se, měřit, čistit, zasedat, bořit, krýt, hasit, vysílat, ladit, péci, hojit, přijímat, obrábět, krýt, řídit, honit, zakládat, razit, sílit, bít, odkládat, mlátit, zametat, přesypat, brzdit.

Utvořte příslušná přídavná jména od sloves:

(Kropit) konev, (péci) trouba, (leštit) pasta, (bít) hodiny, (těsnit) kroužek, (mrazit) pult, (prát) žena, (prát) šaty, prodavačka (balit) zboží, (balit) papír, žena (šít) na (šít) stroji, (mrkat) panenka, dívka (kropit) prádlo, (vyšetřovat) soudce, (vyšetřovat) vazba, (prát) prostředek, (číst) přístroj.

3.7 Pravopis souhláskových skupin

Při spisovné výslovnosti se některé skupiny souhlásek zjednodušují nebo jinak pozměňují, ale v písmu zůstávají **beze změny**, a to:

* V kořenech slov, př. *srdce, jablko, lžíce, džbán, čtvrtek, koroptev, tkadlec, hřebík, jméno* aj.

* Při ohýbání, př. *vraťte, chod'te, kostce, v pecce*.

* Při odvozování předponami, př. *podzemní, předzpěv, rozzlobit*, a příponami, př. *dětský, hrstka, tloušťka, řemeslník, kamenný*.

Připomínáme, že s dvěma *-nn-* se píše často přídavná jména složená, př. *tenkostěnný, jednostranný, krátkovlnný, hrubozrnný, rovníramenný*. Přídavná jména, která jsou odvozena příponou *-í* (nikoli *-ní!*), se píše jen s jedním *-n-*, př. *havraní, krocení, kuní, jelení* aj.

Při skládání slov zůstávají hlásky **beze změny**, př. *půlletý, dvojjazyčný*.

Ke změnám dochází v souhláskových skupinách nejčastěji při odvozování příponami.

* Před příponami *-ka, -ky* zůstávají hlásky *d, t, ň* většinou **beze změny**, př. *lod'ka, síťka, baňka*, někdy se mění v *d, t, n*, př. *choutka* (chuť), *oprátka* (oprať), *zídka* (zed'), *pečínka* (pečeně). V některých případech dochází ke kolísání, př. *skříňka* i *skřínka, měš'ka* i *měštka*.

* Jména odvozená původně příponou *-ík* (*-ice, -ický, -ictví, -ičiti*) a *-ina* z přídavných jmen na *-nný, -nní*, př. *cenný, denní* aj., posuzujeme tak, jako by byla odvozena přímo od základních jmen, a proto v nich píšeme jen jedno *n*, př. *ceník, deník, viník, okenice, nádeník, cenina, kamenina* a jiné.

* Souhláskové skupiny vznikající z poslední souhlásky základového slova a z přípony *-ský, -ství, -stvo* někdy zůstávají **beze změny**, jindy se zjednodušují:

• poslední hlásky *ž, š, č, z* zůstávají **beze změny**, př. Paříž + *-ský* = *pařížský*, Habeš + *-ský* = *habešský*; Halič + *-ský* = *haličský*, Francouz + *-ský* = *francouzský*;

• hlásky *s, c*, se zjednodušují, př. Brandýs + *-ský* = *brandýský*, Lysá + *-ský* = *lyský*, Harc + *-ský* = *harcký*, Pankrác + *-ský* = *pankrácký*;

• mění se:

-k-ský > *-cký*: Řek – *řecký*, Turek – *turecký*,

-h-ský > *-žský*: Praha – *pražský*, Volha – *volžský*,

-g-ský > *-žský*: zvláště u jmen slovanských, př. Ladoga – *ladožský*, Riga – *rižský*, jinde se nemění, př. Chicago – *chicagský*,

-ch-ský > *-šský*: Lach – *lašský*, Vlach – *vlašský*, Kazach – *kazašský*.

U místních jmen cizího původu na *-berg* (*-berk*), *-borg, -burg* (*-burk*), *-burgh, -ing, -inky* se odsouvá před *-ský* koncové *-g* (*-gh*) nebo *-k*, př. *Norimberk* – *norimberský*, *Augspurk* – *augspurský*, *Nymburk* – *nymburský*, *Helsinky* – *helsinský* aj. Podobně je tomu u jmen na *-k, -ka*, předchází-li souhláska, př. *New York* – *newyorský*, *Aljaška* – *aljašský*, *Jamajka* – *jamajský*, *Kamčatka* – *kamčatský*.

* Souhlásky *d, t, n, d', t', ň* zůstávají **beze změny**, př. *Poděbrady* – *poděbradský*, *Plzeň* – *plzeňský*, *Vídeň* – *vídeňský*, *Choceň* – *choceňský*, *Pešť* – *pešťský*; *dětství, panství* aj.

* Je-li poslední souhláskou základového slova ř, obvykle se nemění, př. *Vinoř – vinořský, Kravaře – kravařský* aj. Méně často se vyskytuje *-r-ský*, př. *svatojirský i svatojirský, záhorský i záhořský*.

* U místních jmen na *-nná, -nné*, př. *Jablonná, Hostinné*, se připojuje přípona *-ský* ke zkrácenému kmeni (píšeme jen jedno *-n-*!), př. *jablonský, hostinský*.

Souhláskové skupiny, které vznikají při stupňování přídavných jmen na rozhraní slovtvorného základu slova a přípony *-ší*, se zachovávají, př. *dražší, sušší, chudší, snazší, hladší, užší, hlubší* aj.

U některých přídavných jmen na *-ký* je však 2. a 3. stupeň zakončen na *-čí*, př. *hezčí, mělčí, trpčí, hebčí, křehčí, tenčí, břitčí*.

CVIČENÍ

Odůvodněte způsob psaní:

Pod(d)aný nevolník, bez(z)ásadové jednání, nej(j)ednodušší vysvětlení, na ruměn(n)ých tvářích, ran(n)í mlhy, půl(l)etý odklad, vyš(š)í hodnota, vin(n)ík se přiznal, mondén(n)í filmová společnost, nej(j)edovatější sloučenina, prodej ran(n)ých brambor, nej(j)menovaný autor, od(d)avky neboli svatba, humán(n)í zařízení, tzv. sen(n)á rýma, poštovní cen(n)iny, na pod(d)acím listu, dvouden(n)í výlet, lec(c)os jsme zapomněli, úrodné vin(n)ice, nej(j)asnější hvězdy, dlouhý od(d)enek, projevuje se spontán(n)ě, od(d)aluje svou cestu, vysoká směn(n)á hodnota, neod(d)ůvodněné zamítnutí žádosti, havran(n)í křik, muž je vin(n)en, žena je nevin(n)a, píše si den(n)ík, nej(j)adrnější krmení pro dobytek, na samočin(n)ém počítači, trochu vin(n)ého octa, nej(j)istější řešení, na kamen(n)é lavičce, vaši od(d)aní žáci, nej(j)izlivější poznámky, nečin(n)ě přihlížet, svůj názor od(d)ůvodnili, od(d)ělit zrní od plev, chvíli si od(d)ychnu, pod(d)olovaná část města, na nástěn(n)ých hodinách, pod(d)ajný materiál, od(d)robená omítka, pod(d)aná ruka, otrhan(n)í zajatci, souken(n)ý kabát, zásilka ran(n)é zeleniny, měk(k)oučká látka, rovnoramen(n)ý trojúhelník, jeskyn(n)í živočich, půl(l)itr piva, přilétli rac(c)i, ran(n)í noviny, vyvěšený cen(n)ík, potrestaný vin(n)ík, obratný kamen(n)ík, od(d)ací list.

Doplňte vynechané hlásky a pravopis odůvodněte:

Návrh po-aný pracovníkem našeho o-člení byl přijat. Města založená šlechtou a církevními hodnostáři se nazývala města po-anská. Při teré-ích úpravách byl zajištěn o-ok dešťové vody. Zůstane mi v paměti jeho ro-ářený obličej. Zařaďte to do svého de-ího plánu! Dě-ví bylo J. Ladovi zdrojem největší inspirace. Babi-in příjezd byl významnou událostí pro celou rodinu. Choval se jako malé dě-o. Vyjmenujte mě-é souhlásky. Na silnici cho-e vždy po levé straně. Boty byly ze skute-ké Botany. Krkono-ký národní park má velmi mnoho obdivovatelů. Zápas navštívili i francou-tí sportovci. Brandý-ká fakulta vychovává budoucí učitele. La-ké nářečí je ovlivněno polštinou. Jeho největším bohat-vím byla moudrost a skromnost. Míše-ký porcelán nechyběl v jeho sbírce. Svatoji-ský klášter na Pražském hradě se stal důstojným stánkem českého gotického umění.

Doplňte *n/nn* a odůvodněte:

Ještě v květnu je třeba chránit rostliny před ra-ími mrazíky. O událostech ve Francii v 18. století pojednává Feuchtwangerova kniha Lišky na vi-ici. Významná událost našla odezvu v de-ím tisku. Zhlédli jsme balet Kame-ý kvítek. Hovořil ply-ě několika jazyky. Nejúči-ější prevencí chřipkových onemocnění je otužování. Půjčil si sebra-é spisy B. Brechta. Všestra-ý jazykový

rozbor jsme zařadili na začátek hodiny. Staré dřevě-é koryto leželo v koutě zahrady. Pojednání o rostlinách krytoseme-ých najdete v učebnici botaniky. Sledoval televizní seriál Tajemství proutě-ého košíku. Vymkl si rame-í kloub. Obdivoval krásnou ku-í kožešinu. Přinesla ce-é zprávy.

Užijte slova ve větách:

Raný, ranní, ranný; vinice, vinný, viník, vinen, vinna, vinno; podaný, poddaný; cenný, ceník, cenina, cennost; denní, deník.

Utvořte přídavná jména k vlastním jménům místním:

Kroměříž, Brandýs, Krkonoše, Rus, Vídeň, Unhošť, Uherské Hradiště, Tunis, Syneč, Nový Svět, Suez, Povolží, Podlesí, Peking, Paříž, Nemyšl, Bezděz, Náměšť, Muráň, Kavkaz, Libhošť, Chotěbuz, Chotýš, Donbas, Bystřička, Asýrie, Zábřeh, Chicago, Radbuza, Laško, Togo, Aš, Sasko, Baku, Santiago, Zderaz, Kirgizie, Mekka, Rakovník, Kongo, Habeš, Prusko, Tunisko, Harc, Riga, Volha.

Utvořte od slov uvedených v závorkách přídavná jména a odůvodněte pravopis:

(Oděsa) přístav, (Paříž) komuna, (Pardubice a Brandýs) kraj, (Přelouč) obyvatelé, (Slezsko) hranice, (zeměměřičství) fakulta, (Helsinky) stadión, (Ladoga) jezero, (Tunis) lidé, (Francouz) závodníci, (Peking) ulice, (Montblank) observatoř, (Hamburk) přístav, (dítě) věk.

3.8 Přejatá slova

O pravopisu přejatých slov rozhoduje míra jejich zdomácnění a rozšíření v češtině. Jejich grafika se většinou počestňuje, jindy zůstává písemná podoba toho jazyka, z něhož bylo slovo přejato. K zvláštnostem pravopisu cizích slov patří užívání některých grafémů, zvláště *x*, *q*, *w*, *f*, *ó* aj.

Slova zdomácnělá se obvykle píší podle zásad českého pravopisu. Vždy je však třeba respektovat stylové činitele, zavedené zvyklosti aj. V textech určených širší veřejnosti je možné psát i slova úzce odborná počestněm pravopisem, a naopak při odborném, vědeckém užití lze u slov pravopisně počestněných ponechat podobu původní.

Slova psaná původním pravopisem

* Úzce odborná slova, slova mající povahu mezinárodních značek, slova knižní i slova omezená na úzký okruh uživatelů, př. *enjambement*, *lawn-tennis*, *vaudeville*; *brutto*, *netto*, *watt*, *joule*, *ytterbium* aj. Pouze *s* se píše ve slovech nepočestněných, např. *laser*, *cirrhosis* aj.

* Slova (většinou francouzská a anglická), která částečně zdomácněla, ale jejich výslovnost se od psané podoby podstatně liší, př. *bulletin*, *interview*, *handicap*, *résumé* (i *résumé*), *ouverture*, *revue*, *outsider* aj. Zdomácnování však probíhá postupně, a proto se některá slova píší dvojím způsobem, např. *rallye* i *rely*, *trust* i *trast*, *junta* i *chunta*, *runway* i *ranvej* apod.

* Cizojazyčné citáty, př. *ad hoc*, *de facto*, *fair play*, *de iure* aj. Podobného typu jsou i některé výrazy hudební, např. *allegro*, *arpeggio*, *appassionato*, *capriccio*, *da capo al fine* aj.

* Vlastní jména osobní a zeměpisná pocházející z jazyka, který užívá latinské abecedy, se píší pravopisem původním, mnohdy odchylným od výslovnosti, př. *Goethe*, *Caesar*, *Rousseau*, *Shakespeare*; *Bordeaux*, *Cambridge* aj.

Slova pravopisně počestěná

Způsob psaní těchto slov zpravidla odpovídá jejich české spisovné výslovnosti (až na některé odchylky). Upozorňujeme, že uvedená pravidla se netýkají pravopisu jmen vlastních.

* Ve slovech nepíšeme skupiny *ae*, *ai*, *oe*, pokud se vyslovují jako [e], [é], např. *aféra*, *gynekologie*, *prehistorický*, *paleologie*, *hematit*, *pedagog*, *ekologie*, *rentgen* aj. Psaní samohláskových skupin zůstává zachováno všude tam, kde se samohlásky vyslovují, např. *kánoe*, *aeroplán*, *aerobní* aj.

* Písmeno *c* vyslovované jako [k] se píše jako *k* (*abstraktum*, *streptokok*); *qu* jako *kv* (*kvóta*, *kvinta*); *gu* jako *gv* (*lingvista*, *sangvinik*); *w* jako *v* (*tramvaj*); *i/y* vyslovované jako [j] se píše jako *j* (*loajální*, *rajon*); *rh* se zjednodušuje v *r* (*rododendron*); *ck* vyslovované jako [k] se zjednodušuje v *k* (*hokej*, *šok*).

* Skupina *th* se zachovává ve slovech úzce odborných a v jejich odvozeninách (*dithyramb*, *paramythie*); v odborných textech lze použít podoby s *th* i u běžných termínů (*ethan*, *methyl*); zachovává se rovněž u jmen místních (*Thermopyly*, *Thajsko*) a vlastních (*Thukydidés*).

* Zjednodušují se zdvojená písmena *ss*, *ll*, *nn*, *mm*, *dd* apod. (*agrese*, *glosa*, *mise*, *stres*; *bula*, *ilegální*; *tenis*, *inovace*; *dilema*; *mezanin*; *pudink*, *iracionální*; *fotbal*, *basketbal* aj.).

* Některá slova můžeme psát pravopisem dvojím, např. *jazz* i *džez*, *make-up* i *mejkap*, *handicap* i *hendikep*, *guerilla* i *gerila* aj.

* Zakončení *-ing* si podržují výrazy pouze úzce odborné (*fading*, *telerecording*) a výrazy poměrně málo frekventované, často omezené pouze na určitou vrstvu uživatelů jazyka (*surfing*, *windsurfing*, *dancing*, *happening* aj.). Výrazy frekventovanější (používá jich širší okruh uživatelů) mají vedle *-ing* také zdomácnělou podobu *-ink*. Pořadí je: *-ing* i *-ink*, př. *briefing* i *brífink*, *clearing* i *klirink*, *dabing* i *dabink*, *puding* i *pudink* aj. Pořadí *-ink* i *-ing* je u slov: *marketink* i *marketing*, *jachtink* i *jachting*, *driblink* i *dribling*, *dopink* i *doping* aj. Pouze s příponou *-ink* píšeme: *dispečink*, (*auto*)*kempink*, *trénink* aj.

* U některých zeměpisných jmen užíváme podoby počestěné, př. *Paříž*, *Benátky*, *Vídeň*, *Londýn*, *Mnichov*, *Drážďany* aj.

Připomínáme, že jména osobní a zeměpisná pocházející z jazyka, který užívá jiné abecedy než latinské, se píší podle závazných transkripčních nebo transliteračních pravidel. Jména orientální se přepisují tak, že způsobem v češtině obvyklým vystihujeme jejich původní výslovnost. Pravopis těchto jmen se v průběhu doby někdy mění, např. *Kalkata* (dříve *Kalkuta*), *Keňa* (dříve *Kenya*, *Kenja*), *Kampuča* (dříve *Kambodža*), *Čad* (dříve *Tschad*) apod.

Některá antická jména osobní i zeměpisná mají jednak podobu vycházející z řečtiny (*k*, *oi*, *-os*), jednak podobu založenou na přepisu latinském (*c*, *oe*, *-us*), např. *Foibos* – *Foebus*, *Kerberos* – *Cerberus*; *Foinikie* – *Fénicie*, *Skylla* – *Scylla* aj. V odborných textech dáváme přednost původním podobám řeckým. Jména užitá v tradiční podobě, odchýlné často vlivem zprostředkujícího jazyka, zejména latiny, tuto podobu zachovávají, např. *Avicenna* (vedle *Abú Alí ibn Síná*).

Psaní s a z

Ve slovech, v nichž se původní *s* vyslovuje jako [z], píšeme *z*: *analýza*, *hypotéza*, *iluze*, *báze*, *fantazie*, *fyzika*, *prezident*, *gymnázium* aj. Podle nových *Pravidel* je možno v těchto slovech psát *z i s*, i když podoby se *z* se považují za základní (stylově neutrální). Týká se to např. dublet jako *analýza* – *analýsa*, *azyl* – *asyl*, *bazilika* – *basilika*, *dimenze* – *dimense*, *epizoda* – *episoda*, *exkurze* – *ekurse*, *exploze* – *explose*, *expoze* – *exposice*, *fantazie* – *fantasie*, *filozofie* – *filosofie*, *fyzika* – *fysika*, *geneze* – *genese*, *gymnázium* – *gymnasium*, *iluze* – *iluse*, *invaze* – *invase*, *izobara* – *isobara*, *izolace* – *isolace*, *muzeum* – *museum*, *organizace* – *organisace*, *pauza* – *pausa*, *penze* – *pense*,

plazma – plasma, poezie – poesie, prezentace – presentace, prezident – president, próza – prosa, revize – revise, rezoluce – resoluce, riziko – risiko, televize – televise, trezor – tesor, tuberkulóza – tuberkulosa, univerzita – universita, úzus – usus; konzerva – conserva, konzervativní – konservativní, konzervatoř – konservatoř, konzul – konsul, konzulát – konsulát, konzultace – konsultace, konzumace – konsumace, deziluze – desiluse, dezinfekce – desinfekce aj.

Ve slovech s příponou vyslovovanou jako [-izmus] a ve slovech zakončených na [-zmus] a [-zma] se píše s i z; za základní se považují podoby se s, např. *impresionismus – impresionismus, mechanismus – mechanismus, organismus – organizmus, racionalismus – racionalismus, realismus – realizmus, symbolismus – symbolizmus; spasmus – spasmus, charisma – charizma* aj.

Ve slovech, v nichž se připouští dvojí spisovná výslovnost, tj. [s] i [z], a nová Pravidla uvádějí psaní dublet, se za slohově neutrální považují podoby se s. Jako dublety se hodnotí dvojice slov: *diskuse – diskuze, disertace – dizertace, renesance – renezance, resort – rezort, režisér – režizér*.

Ve slovech zakončených v 1. pádě na skupinu vyslovovanou [-ns], [-rs], [-ls], v ostatních pádech a ve slovech odvozených vyslovovanou [-nz], [-rz], [-lz] bylo podle nových Pravidel povoleno psát pouze z, podle Dodatku je správné také psaní s, a to bez stylového rozlišení. Jako dublety se tedy hodnotí např. *diskurz – diskurs, exkurz – exkurs, impulz – impuls (impulzní – impulsní), konkurz – kunkurs, kurz – kurs (kurzista – kursista, kurzovné – kursovne, kurzovní – kursovni), pulz – puls (pulzace – pulsace, pulzační – pulsační, pulzovat – pulsovat), rekurz – rekurs, reverz – revers* aj.

Označování délky samohlásek

Délka samohlásky se obvykle označuje tam, kde se ve spisovné výslovnosti vyslovuje dlouhá samohláska bez většího kolísání, a to:

* V základech slov, např. *anténa, islám, konkrétní, malárie, móda, oáza, panoráma, plénum, rádio, fúze, túra, schéma, téma* aj.

Ve slovech zakončených na: **-é** (*resumé i rěsumé, paré*), **-ém** (*emblém, ekzém, parfém*), **-én** (*bazén, refrén, suterén*; netýká se však názvů chemických prvků), **-ér** (*guvernér, instalatér, startér*; ALE: *bojler, dribler, boxer, kontejner, manažer, revolver*), **-éza** (*protéza, polonéza, syntéza*), **-iáda** (*olympiáda, triáda*), **-ián** (*vegetarián, grobián*), **-iér** (*ateliér, interiér, konferenciér*), **-iéra** (*bonboniéra, kariéra, voliéra*), **-ín** (*krepdešín, hermelín, akvamarín, olivín, cherubín, rabín*; v názvech chemických sloučenin je však **-in**), **-ína** (*angína, disciplína, vakcína, vazelína, vitrína*), **-má** (*angažmá, apartmá, aranžmá*), **-oár** (*budoár, repertoár, rezervoár*), **-óza** (*celulóza, nervóza, tuberkulóza*), **-ózní** (*nervózní, kuriózní*), **-ózový** (*celulózový*), **-ýn** (*blondýn, harlekýn, manekýn, dyftýn*), **-ýza** (*dialýza, analýza*) aj.

V některých případech se však vyslovovaná délka samohlásek neoznačuje. Za vyslovované [dý], [tý], [ný] píšeme *di, ti, ni*, např. *recidiva, aktiv, kolektiv, nikotin, serpentina* aj.

V zakončení slov, v nichž nová Pravidla uvádějí jen psaní se samohláskou krátkou a předchozí Pravidla jen se samohláskou dlouhou, je možné psát samohláskou dlouhou i krátkou.

Jde o slova se zakončením na **-en** (*acetylen – acetylén*), **-in** (*benzin – benzín, glycerin – glycerín, penicilin – penicilín*), **-iv** (*archív – archív, masiv – masív*), **-iva** (*defenziva – defenzíva – defensiva, ofenziva – ofenzíva – ofensiva*), **-ivum** (*pasivum – pasívum, reflexivum – reflexívum*), **-ivní** (*archivní – archivní, masivní – masivní, pasivní – pasivní*), **-emie** (*blasfemie – blasfémie, leukemie – leukémie*), **-erie** (*bakterie – baktérie, baterie – batérie, bižuterie – bižutérie, drogerie – drogérie, galerie – gelérie*), **-on** (*balkon – balkón, balon – balón, bonbon – bonbón, citron – citrón, milion – milión, salon – salón, stadion – stadión, špion – špión, vagon – vagón*), **-onek** (*balonek – balónek, citronek – citrónek, salonek – salónek*), **-ona** (*fazona – fazóna, sezona – sezóna*), **-onka** (*fazonka – fazónka*), **-ped** (*ortoped – ortopéd*).

U přídavných jmen odvozených od slov, v jejichž základě je samohláska dlouhá, se někdy tato samohláska krátí, jindy zůstává dlouhá. Dlouhá samohláska se označuje u přídavných jmen s příponou **-ový** (*materiálový, kostýmový, ekzémový, prémiový*) a **-ský** (*diktátorský, instala-térský*). U přídavných jmen s příponami **-ní** a **-ný** zůstává délka obvykle také zachována (*módní, efemérní, monotónní*). Jestliže jsou přídavná jména odvozena jinými příponami, délka se obvykle krátí, např. **-ární** (plénium – *plenární, pól – polární*), **-ický** (schéma – *schematický, téma – tematický*; ALE: *sféra – sférický, múza – múzický*).

Tam, kde je v jednom slově spojeno více dubletních možností, je třeba dbát na to, aby se jejich slohový příznak shodoval. Píše se tedy *teze* nebo *these* (ale ne *theze*), *báze* nebo *base* (ale ne *báse*) aj.

Přejatá slova, která nejsou součástí spisovného jazyka, a slova citově zabarvená se píší důsledně pravopisem českým, např. *bazírovat, frizírovat, plezír, razírovat, štrozok, špajz, švunk, trajfus, obrlajtnant, ajnclík, glajchšaltovat, lógr, kunčaft* aj.

CVIČENÍ

Doplňte v uvedených slovech i, í nebo y, ý:

Ve známé p-nakotéce, nesnášenlivá b-rokracie, bulharský monast-r, c-riľské písmo, chutná papr-ka, nový b-c-kl, c-klus přednášek, obětavá samar-tánka, s-mpat-cký S-bířan, m-kénské vykopávky, n-kot-n v tabáku, řecká m-tologie, rozsáhlá b-bl-ografie, starodávný sp-net, s-metr-cká výzdoba, bývalé belgické dom-n-um, rozmíchat v m-xéru, úspěchy t-mové práce, p-rotechnické zkoušky, pohyby m-m-ckých svalů, s-lážování krmiva, f-z-olog-cký výzkum, tištěno na b-blovém papíře, prudké bod-čky, svaly b-cepsy, cvičení d-v-ze, habsburská d-nastie, f-ngovaný podpis, vezmi do p-nzety, c-trusové plody, afričtí trpaslíci P-gmejové, město Hels-nky, pracovní h-potéza, rozluštění h-erogl-fů, japonská k-mona, k-nologický kroužek, známý pol-h-stor, některé d-slekt-cké děti, P-rrhovo vítězství, matr-ční list, balení sachar-nu, pon-klovaný nástroj, bakter-olog-cký ústav, van-lkové pečivo, větrný c-klon, jodová t-nktura, uhelné br-kety, c-příšový háj, starší film Kr-st-án, c-l-ndr-cký útvar, vkusně zařizený vest-bul, oblíbil si desk-r-pt-vu, nový prakt-kant, red-gování časopisu, úspěšný exper-ment, ox-d, ox-genium, ox-dace, pud-nk, látka organt-n, exponáty ve v-tr-nách, s-multánní hra v šachy, enc-kloped-cký slovník, prádlo z tr-kot-nu, řádná d-str-buce zboží, def-n-t-vní rozhodnutí, bunda z d-ft-nu, bufet neboli b-stro, zajímavý kv-z, v-kend na chalupě, f-lumenistický kroužek, perox-d vodíku, pas-vní bilance, čekal na ref-ži, d-vergentní řada, známý d-xieland, b-zn-s, mladý bened-kt-n.

Doplňte s nebo z:

Organi-ovat práci, exkur- do historie, naturali-mus v umění, zbabělý de-ertér, život ve městě pul-uje, i-olování lidé, přísná revi-e, má rád ri-oto, krytý ba-én, železná traver-a, Univer-ita Karlova, nová fré-a, provi-orní ubytování, chvilka poe-ie, zajímavá di-ku-e, naše re-oluce, di-lokační řízení, zájmová organi-ace, zaplatit kur-ovné, dvoudenní exkur-e, moderní kombiné-a, nově obsazený kompar-, kur-y angličtiny, silná explo-e, zimní univer-iáda, re-olutní odpověď, di-ertační práce, kniha o kor-árech, di-pen-ní povolení, nová proté-a, nervó-ní přítel, tvary pré-entu, podává rekonkur-, jedna fá-e pokusu, kon-umní společnost, přesná diagnó-a, poznal apo-ici, velké repre-álie, módní fa-óna, pre-enční listina, známé frá-e, trpí avitaminó-ou, výhodná po-ice, kobyli mléko neboli kumy-, nový impul-, bezvýznamné expo-é, výroba celuló-y, učené di-putace, velké di-proporce, souhláska neboli kon-onant, nově zřízený kon-ulát, rene-anční umění, schopný reži-ér, gene-e díla, zájem o gno-eologii, velký kon-en-us, zástupci všech re-ortů, práce buldo-erů, známý di-ident, di-lokační řízení, dobré di-po-ice, očekávaná inver-e.

Doplňte vynechané hlásky:

Náročný t-ma, t-matický celek, zimní ol-mpiáda, b-rový preparát, ek-ém na ruce, a-é Dobrovský, zajímavé intervie-, chutné bonb-ny, kv-ta dovozu, s-ntetické látky, naše kult-ra, kult-rní zařízení, arch-vní studie, převed'te do akt-va nebo do pas-va, zabývá se ekon-mií, lední rev-e, nové k-noe, koupil dev-zy, nové dž-nsy, napiš r-sum-, zvoní telef-n, invent-ra v obchodě, malý bal-nek, známí kari-risté, nákladní vag-ny, zajímavá premi-ra, skladby pop-musi-, korekt-rní znač-ky, těžký h-ndi-p, dobrý pl-b-ck, dva mili-ny korun, nový repert-r, začíná sez-na, hovězí buj-n, zahrál ofs-d, cestovní manik-ra, brav-rní výkon, prodává v drog-rii, rybí f-l, nakreslil sch-ma, sch-matický náčrt, hrál R-ps-dii v modrém, jeho m-st-f-kace, skoč do kant-ny, kup citr-ny, b-ftek s vejcem, hluboký kaň-n, gejz-r vody, revu-lní vystoupení, př-jemné ar-ma, drez-ra lvů, f-e politických stran, večerní to-leta, generální kon-ul, stoupenec isl-mu, e-aktní vědy, ozval se kla-on, špatný stav ter-nu, e-ivaletní náhrada, san-inický člověk, nový bu-etin, váha bru-o a ne-o, známá -vert-ra, věhlný lin-ista, čokoládový pud-n-, neřešitelné di-ema, jeho koníčkem byl w-nd-urfin-, vydatný trénin-, navštívili autokempin-, akt-vní student, monot-nní zvuk.

Doplňte vynechané hlásky z variant uvedených v závorce:

A--ny (th/t, e/é), Ba-ilej (s/z), Bomba- (y/j), Br-my (e/é), Bru-el (ss/s), -ur-ch (Z/C, i/y), Hambur- (g/k), Austr-lie (a/á), Arm-nie (e/é), As-rie (y/ý), Dalm-cie (a/á), Tu-is (nn/n), Pelopon-- (e/é, z/s), Ad-že (i/y), N-l (i/y), Ape--ny (nn/n, i/y), Arde-y (nn/n), P-reneje (i/y), Per-ie (s/z), Indon--ie (e/é, s/z).

Napište počestěným pravopisem, kde je to možné:

Essay, sujet, cercle, ensemble, table-tennis, judo, jockey, kanoe, jazz, business, busta, coca-cola, codex, collegium musicum, grapefruit, pyjama, team, jam, gentleman, tweed, lunch, abbé, meeting, pathos, mythus, beefsteak, roastbeef, pudding, sandwich, gervais, mokka, malinové gelé, pommes frites, jahodová bouwle, chargé d'affaires, causerie, departement, bulletin, milieu, joule, rallye, runway, trust, knockout, charleston, causa, coach, commedia dell'arte, cowboy.

Napište jména autorů uvedených děl:

Sen noci svatojánské (divadelní hra), Emil (román), Fidelio (opera), Don Quijote (román), Zdravý nemocný (divadelní hra), Miláček (román), Holubice míru (obraz), Bídníci (román), Křižáci (román), Stařec a moře (povídka), Pygmalion (divadelní hra), Svit luny (klavírní skladba).

3.9 Psaní velkých písmen

V grafických soustavách hláskového typu se vždy v určité míře užívá prostředků, které ve zvukovém plánu nemají přímé odůvodnění. Jde např. o psaní velkých písmen. V našem přehledu zachycujeme i změny, k nimž došlo v novém vydání *Pravidel českého pravopisu*.

Jména osobní

* Vlastní jména píšeme velkým písmenem, př. *Karel Čapek, Karel Čtvrtý, Petr Veliký, Ladislav Pohrobek, Arnošt z Pardubic* aj. V ustálených spojeních jmen středověkých autorů, jejichž skutečná jména neznáme, píšeme první slovo jména velkým písmenem, př. *Mnich sázavský, Anonym perský, Mistr třeboňský, Mistr vyšebrodský i Vyšebrodský mistr* aj.

* Označení příslušníků rodů, rodin a kolektivů osob téhož jména píšeme velkým písmenem, př. *Přemyslovec, Přemyslovci, Habsburkové, Novákovi* (členové rodiny Nováků), *Novákové* (nositelé jména Novák) aj.

* Přídavná jména přivlastňovací utvořená od jmen vlastních příponami *-ův* (*-ova, -ovo*), *-in* (*-ina, -ino*) píšeme s velkým počátečním písmenem, př. *Nezvalovo dílo, Celsiova stupnice, Jitčín sešit* aj.

* Malé písmeno píšeme u přídavných jmen utvořených příponami *-ský, -ovský*, př. *čapkovský humor*.

* Jména osob pocházející z jazyků, které užívají jiného písma než latinky, se přepisují tak, že písmeny české abecedy přibližně vystihujeme jejich výslovnost, př. *Buddha, Mahátmá, Gándhí* aj.

* V pravopise jmen osob mytologických obvykle zachováváme zvukovou podobu původní, př. *Dionýsos, Apollón, Alláh*, i když některá z těchto jmen mají vžitou počestěnou podobu, př. *Hádes, Venuše, Metuzalém, Mojžíš*.

* V cizích jménech se zpravidla dodržují zvyklosti příslušného jazyka, př. *McDonald, d'Artagnan*, pokud nejde o podobu počestěnou (viz výše).

Jména nebeských těles a souhvězdí

Při užití jmen v astronomickém významu píšeme velké písmeno, př. *Mléčná dráha, Velký vůz* aj., jinak píšeme písmeno malé, př. *Vrátil se z emigrace do rodné země. Ztemnělou krajinu osvětloval měsíc. S malým počátečním písmenem píšeme jitřenka, večernice* aj.

Jména zeměpisná

* Názvy světadílů, jejich částí, zemí, krajin, ostrovů, hor, nížin, moří, řek aj. píšeme s velkým písmenem, př. *Balkán, Olomoucko, Krkonoše, Labe, Čechy, Orient, Latinská Amerika, Bílá Rus, Jižní Amerika, Nový svět* (Amerika), *Divoký západ, Blízký východ, Západ* (hospodárky vyspělé státy západní Evropy a Severní Ameriky) aj. ALE: *jižní Evropa* (přívlastek není součástí zeměpisného vlastního jména), *sever, západ* (světové strany).

* Jména měst a osad se píše velkým písmenem. V několikaslavných místních jménech píšeme velkým písmenem všechna slova kromě předložek, př. *Františkovy Lázně, Karlovy Vary, Spíšská Nová Ves, Ústí nad Labem, Rožnov pod Radhoštěm* aj. Obecné pojmenování *město* se píše vždy s malým počátečním písmenem, např. *město Olomouc, město Přerov*. Velké písmeno píšeme jen tehdy, je-li slovo *město* součástí vlastního jména, př. *Město Libavá, Město Albrechtice, Město Toušov*.

* Názvy částí měst se píše s velkým písmenem, př. *Praha-Vršovice, Praha-Staré Město, Olomouc-Lazce* aj. I když *městská část* představuje samostatný územní správní celek, neznamená to, že píšeme ve slově *městská* velké počáteční písmeno. Jde o stejné označení jako *město, obec, hlavní město* apod., jde tedy o obecné pojmenování, které píšeme s malým počátečním písmenem, např. *úřední hodiny Obvodního úřadu městské části Praha 2 jsou...* Velké písmeno můžeme psát jen tehdy, vyskytne-li se označení v hlavičce úředního papíru.

* V názvech obsahujících jméno druhové (náměstí, most, třída...) a jeho bližší určení pokládáme za vlastní název jen bližší určení, a proto je píšeme s velkým písmenem, ať stojí na kterémkoli místě, př. *náměstí Míru*, (ALE: *Náměstí Míru* – zastávka metra v Praze), *nábřeží Edvarda Beneše, most Palackého, pasáž Černá růže, kolonáda Tržního pramene, Posázavská stezka, sady Vrchlického, zahrada Na Valech, moře Jaderské i Jaderské moře, Rožmberský rybník, Petrovy kameny* aj.

Ke změně dochází v názvech ulic; velkým písmenem se píše jak předložka, tak i slovo následující po ní, př. *ulice U Vodárny, ulice Na Vyhlídce, náměstí Mezi Zahradkami* apod.

Označení *sídlště* se píše s velkým písmenem, je-li součástí oficiálního názvu: *Sídlště Antala Staška* (ALE: *sídlště Jihozápadní Město, sídlště Nová Ulice, sídlště Nové Sady, sídlště Jihlava -Jih*) apod.

* Názvy, jejichž základem jsou slova jako *kotlina, nížina, pánev, tabule* aj., jsou vlastním jmény jen v terminologii zeměpisné, a proto se píše: *Malá nížina uherská*, ALE: *slezská nížina, hornoslezská uhelná pánev* (termíny geologické).

Nová Pravidla pamatují i na to, že ne každý píšící zná oficiální označení instituce, organizace apod. V nejasných případech je vhodné dát přednost psaní s velkým písmenem ve slově prvním.

Jména knih, časopisů, uměleckých děl, relací, rubrik

Tato jména píšeme obvykle s velkým počátečním písmenem, př. *Lidové noviny, zprávy z Černé kroniky, Jazykový koutek, Bible kralická i Kralická bible, Písmo svaté (bible), Nový zákon, Kniha žalmů, Má vlast, Symfonie č. 5 – Osudová i Osudová symfonie, Polka Es dur* (ALE: *polka – tanec*), *Zátiší od V. Beneše* (ALE: *zátiší – malířský námět*), *Čítanka pro 3. třídu základních škol* (ALE: *čítanka – obecné označení*) aj.

U starších děl, která neměla název, nebo jejichž pravý název neznáme, je možné obojí pojetí tradovaného názvu: druhové, př. *legenda o sv. Prokopu*, i vlastní, př. *Legenda o sv. Prokopu*.

Jména modliteb, př. *Otčenáš, Zdravas, Desatero* aj., pokládáme za vlastní název a píšeme je velkým písmenem, ale jen v souvislostech, z nichž vyplývá, že je jich užito jako titulu slovesného výtvoru, př. *ve staročeském Otčenáši*.

Jména škol, institucí, objektů, sdružení, závodů, správních oblastí

* Názvy škol píšeme s velkým písmenem, př. *Akademie múzických umění, Univerzita Karlova*, ale i *Karlova univerzita, České vysoké učení technické, Děkanát Pedagogické fakulty Univerzity Palackého, Rektorát Univerzity Komenského, Pedagogická fakulta UP* aj.

Podle nových Pravidel píšeme velkým počátečním písmenem označení všech škol, př. *Střední průmyslová škola stavební v Olomouci, Gymnázium J. Keplera, Konzervatoř v Kroměříži, Základní škola ve Velké Bystřici* aj.

* Velkým písmenem píšeme také názvy vědeckovýzkumných, kulturních a tělovýchovných institucí: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Městský úřad v Přerově, Divadlo na Vinohradech, Galerie bratří Čapků, Archiv hl. m. Prahy, Pražská botanická zahrada, Česká tisková kancelář* aj.

* Názvy jedinečných institucí píšeme s velkým písmenem, př. *Česká národní rada, Poslanecká sněmovna, Spolkový sněm* (v Německu), *Senát* (v USA), *Sejm* (v Polsku) aj. Jako neoficiální názvy druhové se však chápou pojmenování zahraničních nebo historických institucí a orgánů, a proto se píše písmenem malým, př. *sněmovna lordů, francouzské národní shromáždění* aj.

* Velkým počátečním písmenem píšeme i názvy organizací a sdružení pro výrobu, obchod, služby apod., př. *Živnostenská banka, Dům módy, Občanská plovárna, kempink U Věže, koupaliště Džbán, Jihočeská restaurace* aj.

* Obdobná je situace u označení domů, př. *dům U Goliáše, výstavních síní, př. U Hybernů, nebo restaurací, př. restaurace U Medvídků, U Tří hvězd*. Když však předložky nepoužijeme jako součásti názvu a její užití vyplývá z větné stavby, píšeme písmeno malé, př. *Seděli jsme u Medvídků, u Tří hvězd*.

* Zdravotnické a sociální instituce a organizace píšeme velkým písmenem, př. *Fakultní nemocnice v Olomouci, Ústav pro péči o matku a dítě, Zdravotnické zařízení Praha 5* aj.

* Názvy významných objektů píšeme s velkým písmenem, př. *Památník národního písemnictví*, stejně jako názvy divadel, př. *Národní divadlo, Divadlo Na Zábradlí, Divadlo J. Wolкера, Hudební divadlo v Karlíně, Osvobozené divadlo*, a uměleckých souborů, př. *Česká filharmonie, Pražské kvarteto* aj. ALE: *divadlo hudby* (druh kulturního zařízení).

* Vždy s velkým písmenem se píší názvy institucí, v jejichž pojmenování je užito slov v přeneseném smyslu, př. *Česká včela, Maticе, Červený kříž* aj.

* Názvy sdružení píšeme s velkým počátečním písmenem, př. *Jazykovědné sdružení AV ČR, Literárněvědná společnost* aj.

* Názvy správních oblastí píšeme velkým písmenem jen u prvního slova sousloví, př. *Království české, Země česká, Markrabství moravské, Říše rakousko-uherská, Říše velkomoravská i Velkomoravská říše* aj. ALE: *podkrkonošský kraj* – nejde o správní oblast. Historické názvy států a správních útvarů píšeme s malým písmenem, př. *rakouské mocnářství, první republika, třetí říše*.

Jména svátků, významných dnů, událostí, smluv, dokumentů

* Názvy svátků, památných nebo jinak význačných dnů píšeme s velkým písmenem, př. *Nový rok, Květná neděle, Štědrý den, Narození Páně, Hod boží vánoční (Boží hod vánoční), Vánoce, Boží tělo, Velikonoce, Svatodušní svátky, Den vítězství, Nový rok, Hromnice, Dušičky*; ALE: *advent, masopust, letnice* aj.

* Označení významných dějinných událostí píšeme s velkým písmenem, př. *Pražské povstání, Pařížská komuna, Velká francouzská revoluce*; ALE: *druhá světová válka, husitské války, napoleonské války* aj.

* Názvy státních a diplomatických aktů a smluv píšeme s velkým písmenem, př. *Postupimská dohoda, Zlatá bula sicilská, Dekret kutnohorský i Kutnohorský dekret, Helsinské dohody, Listina lidských práv a svobod, Sbírka zákonů*; ALE: *ženevská konference, postupimská konference, mnichovská dohoda* aj.

Jména soutěží, akcí

Tato jména píšeme s velkým písmenem, př. *Přerovská rokle, Pražské jaro, akce Brontosaurus, Liberecké výstavní trhy, Mistrovství světa v ledním hokeji 2002* aj. Když vypisujeme číslovku slovem, píšeme velké písmeno, př. *Dvacáté zimní olympijské hry*, ALE: *matematická olympiáda, mistrovství republiky, hokejová liga* aj.

Jména významných staveb, výrobků, dopravních prostředků

* Názvy významných staveb píšeme velkým písmenem, př. *Obecní dům, Prašná brána, Novoměstská věž, Pražský hrad i Hrad, Týnský chrám, Klementinská kolej (Klementinum), Betlémská kaple* (ALE: *kaple svatého Kříže*), *Sázavský klášter* (ALE: *františkánský klášter; klášter alžbětinek*); *Obecní dům v Praze, Národní dům na Smíchově, Lidový dům; Vladislavský sál Hradu* aj.

* Označení radnic, chrámů, kaplí však píšeme obvykle s malým písmenem, př. *malostranská radnice, chrám svatého Jakuba i chrám svatojakubský, tepelský klášter, kaple sv. Damiána* aj.

* Označení léků píšeme s malým písmenem, př. *penicilín/penicilin*. Velké písmeno píšeme jen v odborném farmaceutickém styku.

* Názvy dopravních prostředků píšeme s velkým písmenem, př. *rychlík Moravan, automobil značky Škoda, Opel × přijel škodovkou, oplem*.

* Obchodní značky sériových výrobků píšeme s velkým písmenem (*prášek na praní Palmex, zubní pasta Elmex*, ALE: *pere v palmexu, čistí si zuby elmexem*).

* Slovo *internet* píšeme s malým počátečním písmenem ve významu „komunikační médium“, např. *První seznámení s internetem. Informace najdete na internetu. Nabízíme připojení k internetu.* S velkým počátečním písmenem píšeme slovo *Internet* tehdy, pokud jde o vlastní jméno, a to ve významu Celosvětová informační a komunikační síť.

Názvy cen a vyznamenání

Tyto názvy píšeme s velkým počátečním písmenem: *Řád bílého lva, Řád T. G. Masaryka, Cena Egona Hostovského, ALE: čestná plaketa F. Palackého, stříbrná medaile Masarykovy univerzity* aj.

Jména kmenová a obyvatelská, přívrženců hnutí, vyjádření společenské úcty, jména pohádkových a nadpřirozených bytostí

* Jména kmenová, národní a obyvatelská píšeme s velkým písmenem, př. *Čech, Chod, Moravský Slovák, Lužický Srb, Pražan, Malostráňan, Neslovan, Marťan, Cikán, Žid, Indián* (v etnické smyslu). Jako příklad uvádíme: *Je známo, že Indiáni středního Mexika vytvořili už v předkolumbovském období jednu z největších kultur indiánské Ameriky.* Jména příslušníků antropologických skupin píšeme s malým počátečním písmenem, př. *běloch, rudoch, černocho, indián, žid...* Jako příklad můžeme uvést: *Potlačování práv černocho i indiánů bělochy patří k temným stránkám naší novodobé historie.*

* Jména přívrženců hnutí, příslušníků náboženských vyznání, členů spolků, klubů, organizací, zaměstnanců továren píšeme s malým písmenem, př. *husita, katolík, čeští bratři, jezuité, františkáni, pražané* (husité pražského křídla), *slávisté, smetanovci, mladočeši.*

* Osobní a přivlastňovací zájmena *Ty, Tvůj, Vy, Váš* píšeme s velkým písmenem, ať píšeme jednotlivci nebo kolektivu. Velké písmeno se nepíše u zájmen zvratných, př. *se, si, sebe,* ani u tvarů slovesa *být*, např. *jsi, jste* aj.

* V titulech historické povahy píšeme velké písmeno, př. *Vaše Magnificence* (oslovení rektora vysoké školy), *Spectabilis* (oslovení děkana vysoké školy), *Vaše Excellence* (oslovení vyslance), *vážený Mistře* (oslovení umělce), ALE: *mistr Jan Hus* (dosažený stupeň vzdělání); v tradiční zkratce – *M. Jan Hus.*

* V obecných jménech z náboženské oblasti se píše velké písmeno, př. *Bůh, Pán Bůh, Hospodin, Vykupitel, Všemohoucí, Spasitel, Ukřižovaný, Syn boží, Matka boží, Panna, Madona* (ALE: *madona* – jako výtvarné dílo), *Prorok* – Mohamed, *Otcové* – církevní, *Svatý otec* – papež (i *Jeho Svatost* – titul papeže).

Velkým písmenem píšeme také přídavné jméno *Páně* (ve významu „boží“). Nevyjadřujeme-li náboženskou úctu, píšeme písmeno malé, př. *bůhví; proboha, co si počneme!*

* V některých případech píšeme velké písmeno při vyjádření citového vztahu, zdůraznění, v řeči básnické, př. *On a Ona, Nic, Vlast* aj. Velké písmeno píšeme někdy i u abstraktních pojmů v těch případech, když je chápeme jako zosobněná individua, př. *Osud, Svoboda, Radost a její sestra Smutek* aj.

* Pohádková jména a jména jedinečných nadpřirozených bytostí píšeme s velkým písmenem, př. *Sněhurka, Krakonoš, Kašpárek, Červená karkulka, kačer Donald, Pegas,* ALE: *víly, polednice, rusalky, vodník* aj.

* Užijeme-li vlastních jmen osob ve významu obecném, píšeme je s malým písmenem, př. *známý donchuán, pověstná xantipa, dělá ze sebe kašpara, je to jidáš* aj. Malé písmeno píšeme také v ustálených obratech – slovních hříčkách, př. *pamatovat na navrátila, chválit davida, poradit se s vaňkem* aj.

CVIČENÍ

Nahrazujte písmena v závorkách velkými nebo malými písmeny a pravopis odůvodněte:

Mnozí (p)ražané nedoceňují výhody pobytu v (h)lavním městě naší (r)epubliky. Mezi (z)ápadní (s)lovany patří také (č)eši, (s)lováci a (p)oláci. Fotbalový zápas vyhráli (k)ladenští nad (v)ysokomýtskými. Svět (r)usalek, (p)olednic, (s)křítků a jiných nadpřirozených bytostí patří ke krásám (č)eských pohádek. V (j)iráskově románu (p)roti (v)šem jsme se dočetli o (s)ektě (a)damitů. V dějepisu jsme se učili o přínosu (p)etra (v)elikého pro tehdejší (r)usko. Básnické skupiny (l)umírovců a (r)uchovců významně přispěly k rozvoji naší literatury. Dějinami (l)užických (s)rbů se zabývají i současní historici.

Mezi navštěvované oblasti naší (r)epubliky patří (m)oravský (k)ras. Když řekneme (k)rkonoše, není to jen (p)ec (p)od (s)něžkou a (š)pindlerův (m)lín. Výlet na (d)ívčí (k)ameny, (p)tačí (k)ameny, (v)ysoké (k)olo, (v)elký a (m)alý (š)išák zvládne i méně vyspělý turista. Někoho láká nedohledná plocha (m)oře (j)aderského či (č)erného, jiný je zaujat romantikou (j)ezer a (p)les, např. (č)erného (j)eзера, (š)trbského a (s)kalnatého (p)lesa. Zaujal nás také výlet k prameni řeky (m)oravy pod (k)rálickým (s)něžníkem. Řeka (l)abe pramení v (k)rkonoších na (l)abské (l)ouce, protéká úrodným (p)olabím, (č)eským (s)tředohořím a v (h)řensku opouští naše území. Těšili jsme se na výlet do (v)elké (s)tudené (d)oliny ve (v)ysokých (t)atrách. Studoval nářečí (m)oravského (s)lovácka. Počasí na (b)ritských (o)strovech bylo horší než u nás. Chtěla bych navštívit pobřeží (f)rancouzské (r)iviéry nebo část (ř)íma, tzv. (v)atikánské (m)ěsto. Koupali jsme se v (t)iché (o)rlici. Přijeli jsme do hotelu (b)ílý (h)ořec v (h)arrachově.

Děti ze (z)ákladní školy v (l)ounech navštívily v Praze (d)ivadlo (n)a (v)inohradech a jejich učitelé (d)ivadlo (n)a (z)ábradlí. Krása (s)metanových děl ožila v provedení našich (f)ilharmoniků. Koupili jsme si knihu vydanou v (o)lomouckém nakladatelství (f)in. Studium na (s)tavební (f)akultě (č)eského (v)ysokého (u)čení (t)echnického je náročné. Při procházce Prahou jsme si prohlédli (s)taré (m)ěsto a (m)alou (s)tranu. Prohlídka (p)ražského (h)radu, jeho (v)ladislavského (s)álu, (s)vatovítského (ch)rámu se známou (k)aplí (s)vatováclavskou a sbírek (č)eského (g)otického umění v (k)láštěře (s)v. (j)iří uspokojí i ty nejnáročnější turisty. Z (v)áclavského (n)áměstí jsme šli přes (m)ůstek, potom (u)licí (n)a (p)říkopě, prošli jsme (p)rašnou (b)ranou a (c)eletnou (u)licí přímo k památné (s)taroměstské (r)adnici se (s)taroměstským (o)rlojem. Návštěva (h)ostince (u) (k)alicha nebo některé ze (s)taročeských (m)alostranských hospůdek dokreslí obraz (s)taré Prahy. Učení (m)istra Jana Husa nám připomene návštěva (b)etlémské (k)aple na (b)etlémském (n)áměstí. Odvaha (p)ražanů se projevila také v době (p)ražského (p)ovstání. Naše (č)eské lidové tradice vždy znovu ožívají o (v)ánocích a (v)elikonocích. K večeři snědl chléb s máslem a (e)mentál. Nehodu zavinil neopatrný řidič (v)olhy.

V (j)ízdárně (p)ražského (h)radu jsme si prohlédli zajímavou výstavu. Nalézt (v)elký (v)ůz dovede i člověk s nepatrnými znalostmi astronomie. Na (n)ový (r)ok se rodina vždy scházela u babičky. Antický filozof Thales pocházel z (m)alé (a)sie. Vyměnili jsme třípokojový byt v (u)lici (n)a (s)antošce za dvoupokojový na (s)ídlišti (j)ižní (m)ěsto. Učili jsme se, že (ř)ekové sídlili v jižní části (p)oloostrova (b)alkánského. V 90. letech 17. století vyvrcholil na (d)omažlicku boj (ch)odů o dávné svobody a privilegia. Orchestr se vrátil ze zájezdu do (j)ižní (a)meriky. V (d)vořákově (s)íni (d)omu (u)mělců dnes účinkuje (č)eské (n)oneto.

Pohádky o (h)árúnu (a)r (r)ašídovi, slavné cesty (v)asca (d)e (g)amy, báje o (s)emiramidiných (v)isutých (z)ahradách, (g)ermánské kmeny (m)arkomani a (k)vádové, (o)ratorium o (p)anně (o)rleánské, loutkové divadlo s (k)ašpárkem, (p)ruský král (b)edřich (v)eliký, porážka (n)apoleona (b)onaparta, ulice ve (s)pišské (n)ové (v)si, hostinec (u) (z)eleného (s)tromu, mlhovina v (m)léčné (d)ráze, celá (v)elká (b)ritánie a (s)everní (i)rsko, pozvání do (n)árodního (d)omu v Olomouci, úroda na (p)řerovsku, sbírky (s)trahovského (k)láštera, výzkumy na (d)álném (v)ýchodě, nepokoje na (s)tředním (v)ýchodě, (v)ltava pod (v)yšehradskou (s)kálou, (o)brazárna (k)roměřížského (z)ámku, soutok (h)orní a (d)olní (b)ečvy, (p)alackého článek v (č)asopise (č)eskoslovenského (m)uzea, inspirace (r)ukopisu (z)elenohorského, několik (š)palíček (k)ramářských písní, obrazy (m)istra (t)řeboňského oltáře, (n)ovákova (s)ymfonická báseň (v) (t)atrách, zájezd souboru (n)árodního (d)ivadla, jízda (p)ražským (m)etrem, vývoj po (t)řicetileté válce, citace z (ch)arty (o)rganizace (s)pojených (n)árodů, oslavy (s)edmnáctého (l)istopadu, přijed' na (p)omlázku, píše na psacím stroji (c)onzul, pracuje na počítači značky (a)tari, užívá zase (p)enicilín, nejraději jezdí (f)elicíi, sto gramů (b)orové vody, Jirka je známý (d)onchuán, (i)ndiánský náčelník (s)okolí (o)ko, dárek od (j)ejí (m)ilosti (k)něžny (z)aháňské, velkomyslný (m)ecenáš umění, koupil si dvě lahve (k)ofoly, město (d)vůr (k)rálové je známé svou (z)oologickou (z)ahradou, (ch)rám (s)vatého (m)ikuláše v Praze, výprava k (s)evernímu (p)ólu, pohřeb na (o)lšanských (h)řbitovech.

Celé (s)lovanstvo se rozdělilo na tři základní skupiny. V české národní pohádce (o) (p)alečkovi se vypravuje, jak (s)udičky předpověděly (p)alečkovi osud. Za (h)usitské revoluce se (h)usité brzy rozdělili na (p)ražany a (t)ábority. Nebudu vám dělat pořád (k)ašpara! Všichni (a)fričané jsou (č)ernoši. První český král z rodu (l)ucemburků se jmenoval (j)an (l)ucemburský. Podle spisovatele (v)eleslavína a podle (v)eleslavínovy družiny se nazývá celé období ve vývoji naší slovesné kultury (d)obou (v)eleslavínskou. Neruda věnoval mnoho prací svým (m)alostraňanům. Antické (m)úzy byly bohyně věd a umění. Církev (č)eských (b)ratří vycházela z učení (p)etra (ch)elčického. Do Prahy jezdí z Olomouce také rychlík (o)stravan. Na (n)ový (r)ok si lidé vzájemně přejí mnoho štěstí v (n)ovém (r)oce. Jablko (z)latá (r)eneta má aromatickou dužinu. Prosíme (v)ás o brzkou odpověď. Krajina kolem (t)urnova se nazývá (č)eský (r)áj. Nejkrásnější souhvězdí na jižní obloze je (j)ižní (k)říž. V zemích (b)lízkého (v)ýchodu žijí obyvatelé (m)ohamedánského náboženství neboli (m)ohamedáni. Jestliže se mezi oběžnici (z)emi a (s)lunce dostane zemská oběžnice (m)ěsíc, nastává zatmění (s)lunce.

Navštívil (m)atematický (ú)stav AV ČR, je studentem třetího ročníku (p)řírodovědecké (f)akulty (u)niverzity (p)alackého v Olomouci, navštěvuje přednášky na (k)atedře českého jazyka a literatury, (k)ostel (s)v. (m)artina (v)e (z)di, mast koupila v (l)ékárně (u) (j)ednorožce, léčí se na (ch)irurgické (k)linice, rádi navštívujeme (o)bčanskou (p)lovárnu, koupil si sedací souprava (l)ada, zaujal nás výklad o (k)rálovství (č)eském a (m)arkrabství (m)oravském, obdivovali jsme budovu (k)láštera (a)lžbětinek, tramvajová zastávka (u) (t)ržnice, (k)arlovarský pramen (k)nížete (v)áclava, na návsi se sešlo několik (r)omů, oblíbil si (o)rient, plán (h)ornoslezské (u)helné (p)ánve, lidé si prý vytvořili (b)ohy personifikací přírodních sil, (m)nichovohradišťané povzbuzovali své mužstvo, (k)ladenští horníci, starověký filozof (h)érakleitos (z) (e)fesu, malířské dílo (v)incenta (v)an (g)ogha, navštívil (m)ariánské (l)ázně a (k)arlovy (v)ary, panovník (k)arel (č)tvrtý, nová instrumentace (s)tátní hymny, relace (j)azykového koutku v rozhlase, schůze na (m)inisterstvu (h)ospodářství, lidové zvyky na (k)větnou (n)eděli, vánice o (h)odu (b)ožím (v)ánočním, přípravy na (š)tědrý (d)en, pere v (a)zuru, vládce hor (k)rakonoš, pohádka (č)ervená (k)arkulka, automobil značky (s)amara, přichází (j)eho (m)agnificence – (r)ektor

(u)niverzity, oslovení vyslance (v)aše (e)xcelence, jejich souseďka je známá (x)antipa, jednal na (o)becním úřadě v Prostějově.

Užitím ve větách vysvětlíte rozdíly ve způsobu psaní:

národní divadlo – Národní divadlo, západ – Západ, země – Země, fiat – Fiat, polárka – Polárka, pražané – Pražané, mnichované – Mnichované, honza – Honza, matěj – Matěj, cikáni – Cikáni, židé – Židé, navrátil – Navrátil, černá hora – Černá hora – Černá Hora, velký vůz – Velký vůz, slunce – Slunce.

Doplňte velká a malá písmena:

Ze zeměpisu

Při řece -oravě se prostírají dvě nížiny. Od -everu po -apajedla se táhne -ornomoravský -val. Je to úrodná -emě -aná, proslulá -anáčkým ječmenem. Od -apajedel na -ih leží -olnomoravský -val, obývaný veselými -lováky. Východní část -emě zabírá -alašsko a -ašsko s památným -adhoštěm a -ysou -orou. Jsou tam i -odslavice, rodiště F. Palackého. Na -eskomoravské -rchovině bydlí -oráci.

Po stopách Boženy Němcové

Letos o prázdninách jsem byl na návštěvě u -ováků v -everovýchodních -echách na -áchodsku. Jednoho dne jsme se vydali do těch míst, o kterých píše B. Němcová ve své -abičce. Z -áchoda jsme přijeli do -eské -kalice a pak jsme přišli k -atibořickému -ámku a k -tarému -ělidlu. Postáli jsme také u -iktorčina -plavu. Rád bych poznal i -omažlicko a jiné -eské a -oravské kraje, např. -odsko nebo -oravské -lovácko.

(Z žákovských prací)

3.10 Zkratky a značky

Zkratky

Některá slova i celá slovní spojení zkracujeme. Ustálené **zkratky** se tvoří prvním písmenem slova či slov daného spojení nebo počáteční skupinou písmen **zakončenou na souhlásku**. Za takovými zkratkami píšeme vždy tečku, př. *p.* – pan i pání, *sl.* – slečna, *sv.* – svatý, *t. r.* – toho roku, *př. Kr.* – před Kristem, *v. r.* – vlastní rukou, *př. n. l.* – před naším letopočtem, *h., hod.* – hodina, hodin aj.

Připomínáme: číslo jednací – *č. j.*, ale i *čj.*; číslo popisné – *č. p.*, ale i *čp.*; akciová společnost – *a. s.*; společnost s ručením omezeným – *s. s. r. o.*, ale i *s. r. o.*

Jména rodná a křestní se zkracují buď počátečním písmenem, př. *J.* – Jan, Jiří, Josef; *P.* – Pavel, Petr aj., nebo charakteristickou počáteční skupinou, př. *Jos.* – Josef, *Fr., Frant.* – František aj.

Podobně se zkracují přívlasky a bližší místní určení v zeměpisných jménech, př. *K. Vary, Ml. Boleslav, Mor. Budějovice, Týn n. Vlt.* aj.

Ojediněle tvoří zkratku spojení prvního a posledního písmene – zkratka **končí samohláskou**. Tečku za takovými zkratkami nepíšeme, př. *pí* – paní, *fa* – firma, *fě* – firmě, *fy* – firmy.

Závaznou podobu mají oficiální zkratky akademických nebo vědecko-akademických titulů. Píšeme za nimi tečku:

MUDr. (z lat. *medicinae universae doctor*), *MVDr.* (*medicinae veterinariae doctor*), *PhDr.* (*philosophiae doctor*), *RNDr.* (*rerum naturalium doctor*), *PaedDr.* (*paedagogicae doctor*),